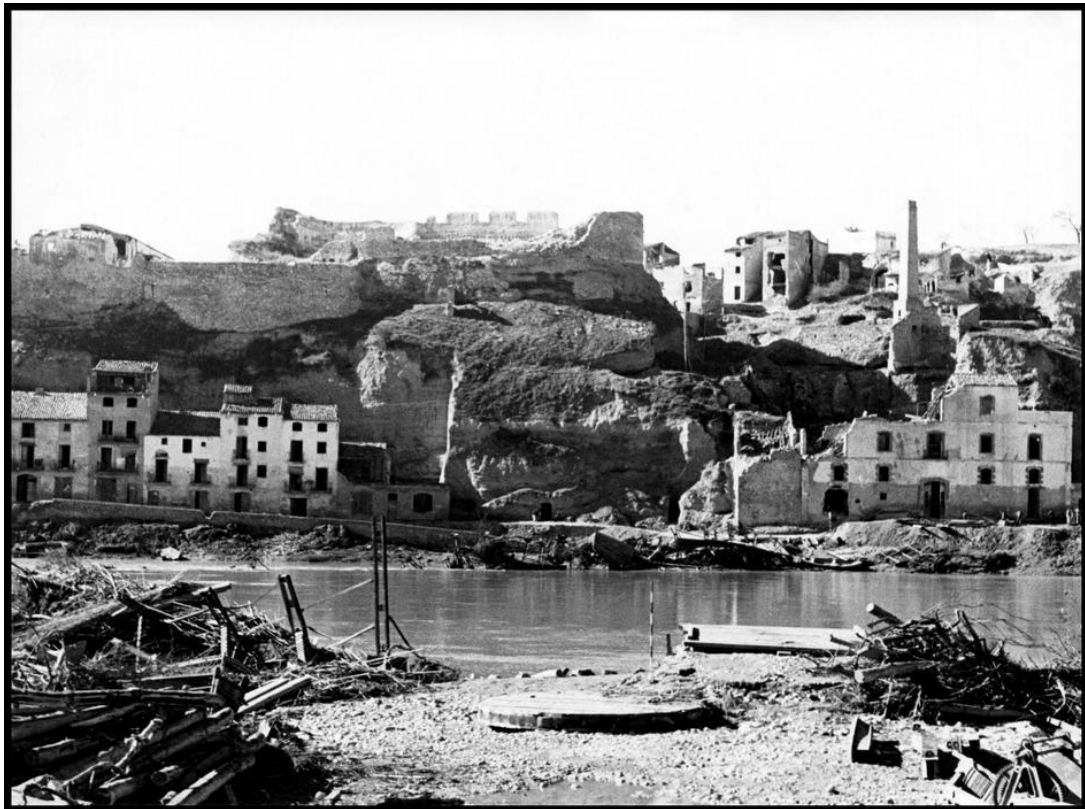


EL SERVEI NACIONAL DE REGIONS DEVASTADES I RECONSTRUCCIONS A MÓRA D'EBRE



Mora d'Ebre, 5 novembre 1938. Destrucció del pont de Móra d'Ebre.

TREBALL DE RECERCA

Pseudònim: "Fulls amb ànima"

ÍNDEX

1.- Introducció	1
2.- Objectius	3
3.- Marc teòric	4
3.1.- La contextualització de l'època a Espanya del 1939 - 1959.....	4
3.2.- La contextualització de l'època a Catalunya del 1939 - 1959.....	5
3.3.- La contextualització de l'època a Móra d'Ebre del 1939 – 1959	9
3.4.- El Servei Nacional de Regions Devastades i la Reconstrucció (SNRDR)	
3.4.1.- La seva creació	12
3.4.2.- Organització i funcions	13
3.4.3.- Creació de la subcomissió provincial de Tarragona	15
3.4.4.- Creació de l'Oficina Comarcal de la SNRDR a Tortosa	18
3.4.5.- La supressió del SNRDR	20
3.5.- Concepte de devastació	20
3.5.1.- La devastació a Móra d'Ebre	22
3.6.- Concepte de reconstrucció	24
3.6.1.- La reconstrucció de Móra d'Ebre	25
3.7.- Obres encara vigents	
3.7.1.- El pont.....	31
3.7.2.- Grup Escolar.....	33
3.7.3.- La Caserna de la Guàrdia Civil.....	34
3.7.4.- L'Església Parroquial	35
4.- Metodologia	36
5.- Anàlisi de les entrevistes	39
6.- Conclusions	43
7.- Bibliografia.....	46
8.- Webgrafia	47
9.- Annexes	
Annex I	48
Annex II	78
Annex III	81
Annex IV	85
Annex V	88

1.- INTRODUCCIÓ

La Història és fonamental per poder saber qui som i cap on anem, havent entès prèviament de on venim i quina és la nostra evolució. Per això, aquest treball pretén fer una retrospectiva històrica de setanta-tres anys, es centra amb una etapa molt significativa per a aquestes terres del sud de Catalunya, un tema tant transcendental com el de la Guerra Civil Espanyola que va deixar en particular aquesta zona greument afectada degut, com ja se sap, a la etapa final d'aquesta guerra: la Batalla de l'Ebre.

Aquest treball pretén recollir informació sobre la destrucció durant la Guerra Civil a Móra d'Ebre i la posterior reconstrucció d'aquesta població greument afectada, perquè malauradament no hi ha un gran fons documental referit a aquest tema. Tanmateix complementar el recull documental amb el recull testimonial de les vivències i records de la gent gran que prompte desapareixeran i són font inestimable de coneixements i reflexions d'antuvi.

Per començar, cal dir que aquest treball ha sorgit de les inquietuds per saber i les ganes de conèixer una de les etapes possiblement més dures i difícils que s'ha viscut: la postguerra. En sóc conscient que la Guerra Civil ha estat un dels temes més escollits de recerca i d'anàlisi des de sempre, ja que és molt interessant i se'n pot extreure gran quantitat d'informació per un treball de recerca com és aquest. Però he preferit escollir la postguerra i, en concret, la reconstrucció del poble durant aquest període per la pobra documentació referent a aquells anys que deixa incomplert un bocí de la història dels morencs i morenques al qual donat que actualment no queda rastre aparent de la devastació que es produí, pareix que mai haguessin sofert els estralls de la guerra.

La recerca pretén treure a la llum totes les obres devastades i la seva reconstrucció amb les seves característiques: Com es van fer? Quan es van fer? Qui les va fer? Quant van costar?, etc. Per aconseguir-ho s'ha utilitzat la

recerca documental acompanyada d'un bast fons fotogràfic i la recerca testimonial de la població que va intervenir en el procés de reconstrucció. Una de les propostes que hi ha sobre la taula és la comparació d'un mapa de l'any 1945 amb un de l'actualitat per veure les diferències amb aquells temps, veure els edificis que la SNRDR van edificar i quins d'aquests duren en l'actualitat.

La finalitat de les entrevistes que formen part del treball de camp d'aquest projecte és recollir les vivències i records de la gent gran abans que caiguin en l'oblit, per a que hi hagi algun testimoni sobre aquells anys tant durs per a la nostra població i per a tota Catalunya, i sobretot, per recollir la màxima informació possible sobre l'acció del SNRDR a Móra d'Ebre.

La recerca documental ha estat ambiciosa i difícil per la manca d'informació existent a la pròpia població. La recerca documental s'ha anat enriquint a mesura que s'ampliava el perímetre de recerca. A nivell local la major part de la informació s'ha extret de l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre i de la revista d'informació cultural "La Riuada", a més d'altra cedida a nivell privat per persones locals. Fora de la comarca a diferents Arxius Històrics el de les Terres de l'Ebre i de l'Arxiu Històric de Tarragona fonamentalment. Arxius d'on he extret el 90 % de la informació. Per tal de complementar i posar ànima als documents s'han recollit els testimonis que hi van intervenir per tal que no es perdi aquesta informació fins ara inèdita, que servirà com a base documental per a posteriors treballs de recerca que se'n puguin derivar en un futur.

En quant a la recerca Online anteriorment esmentada, val a dir que no he rebut resposta de totes les entitats a les quals m'he adreçat per buscar informació, no obstant, el seguit de missatges enviats i rebuts m'han ajudat a seguir el fil de la informació i arribar, per fi, a l'Arxiu General de l'Administració (Madrid) on hi he trobat informació documental i cartogràfica sobre Móra d'Ebre durant l'etapa 1939 – 1959, eines de gran ajuda per elaborar aquest treball de recerca.*

* La relació de missatge enviats i rebuts la poden trobar a l'annex V de la pàgina 88.

2.- OBJECTIUS

"La memòria de la gent gran molts cops s'infravalora, però en ella resideix l'experiència de la vida i darrera uns ulls cansats de parpellejar, la joia de l'esperança."

Amb aquesta frase deixo clar un dels meus objectius principals:

- Conèixer com ho van viure les persones que assistiren a tal desastre, i saber la seva opinió vers la reconstrucció de la població després de la Guerra Civil a mans de la SNRDR; ja que és una informació que amb el pas del temps es perdrà i és la memòria de la gent gran, segons el meu punt de vista, una font inestimable no solament d'informació, sinó la vivència.

Altres objectius:

- Comparar el abans i el després de la Guerra Civil a Móra d'Ebre basant-me amb tot el material fotogràfic i documental extret dels Arxius Històrics i també via *Online*.

- Aportar material inèdit (com mapes que a Móra d'Ebre no hi són i parlen sobre la població i el que allí ocorregué durant els anys de postguerra, cartes i documents que validen la construcció dels edificis que avui en dia tenim, fotografies inèdites recercades a la xarxa o a cases particulars, revistes de l'època que tracten sobre la reconstrucció del poble, etc.), per a que generacions futures coneguin la situació de la postguerra a la Ribera d'Ebre i, en especial, a Móra d'Ebre.

3.- MARC TEÒRIC

3.1.- La contextualització de l'època a Espanya del 1939 - 1959

La consolidació de la dictadura franquista

La fi de la guerra l'any 1939 va representar la liquidació del sistema democràtic i la seva substitució violenta per un nou ordre de caire feixista. Van formalitzar-se



se uns Corts (1942), amb funcions consultives i de caràcter deliberant, però no legislatives: la potestat de fer lleis era prerrogativa del *Caudillo*. Els representants eren "procuradors" designats des del poder. La justícia va desaparèixer com a aparell independent i quedà subordinada a l'executiu. L'exèrcit i

l'Església Catòlica van ser dos grans suports del règim. En iniciar-se la Segona Guerra Mundial, el règim franquista es va declarar neutral. L'acabament de la guerra l'any 1945 amb la derrota de les potències feixistes va afectar directament el règim franquista. El règim es va veure obligat a una operació de maquillatge que deixà intacte, l'edifici dictatorial.

De l'altra, es va autoproclamar com una "democràcia orgànica"¹. La repressió política va tenir als camps de concentració i a les presons, els espais privilegiats. On foren recollits molts dels que havien lluitat a l'Exèrcit Popular. La repressió econòmica va formalitzar-se amb la Llei de Responsabilitats polítiques

¹ Democràcia orgànica: [...]En tombar la guerra mundial a favor dels aliats i amb la consegüent derrota del feixisme, començà una nova etapa, que durà fins al final dels anys cinquanta. Entre el 1942 i el 1947, preocupat per la seva pervivència, seguí un procés d'institucionalització legal. Es presentà de portes enfora com un règim basat en una original concepció de la democràcia —democràcia orgànica— i d'un incipient estat de dret. A l'interior, però, s'assentà en la victòria militar com a principi legitimador del poder personal per tal d'establir una política profundament conservadora i repressiva, i continuà l'autarquia econòmica, que conduí a una accelerada acumulació de capital a base dels recursos interns, possible pel control governamental dels salaris i per una rígida disciplina laboral[...].

(1939 - 1945) que castigava amb multes les persones per la seva actitud política. Diverses lleis permeteren confiscar les propietats dels partits, sindicats, publicacions i altres entitats democràtiques. Va imposar-se un estricte control social. Una rígida censura sobre les activitats lúdiques, socials i culturals pretenia sancionar qualsevol transgressió.

L'Autarquia, misèria i racionament

L'autarquia va tenir dos grans eixos d'actuació. El primer va ser la reglamentació de les importacions i les exportacions. Tant les unes com les altres passaren a estar completament intervingudes. Es pretenia limitar els



intercanvis amb l'exterior, tot determinant quins productes eren fonamentals i quins superflus. El segon gran eix va ser el foment de la indústria, les autoritats franquistes van voler impulsar les indústries de bens d'equip, la qual

cosa generà una gran despesa pública. L'any 1941 es va fundar la institució que havia de ser la promotora d'aquesta política. L'objectiu del qual era produir el màxim possible, independentment dels costos.²

3.2. La contextualització de l'època a Catalunya del 1939 – 1959

Els primers vint anys del règim franquista es van caracteritzar per una intencionada repressió vers els derrotats. Aquesta situació es va manifestar clarament amb l'assassinat, entre el 1939 i el 1953, de 3.585 persones, els

² Extret de: mcrit.com → http://www.mcrit.com/comsoc/Lab_historia/historia_glossari.htm

milers d'empresonaments o condemnes a treballs forçats, la depuració de funcionaris, la persecució de la llengua catalana i l'eliminació de totes les institucions polítiques i catalanes, entre altres. Conèixer com ho van viure les persones que assistiren a tal desastre, i saber la seva opinió vers la reconstrucció de la població després de la Guerra Civil a mans de la SNRDR.

A aquestes circumstàncies cal afegir que hi havia una pèssima conjuntura social i econòmica, caracteritzada per un intervencionisme autàrquic, la fixació dels salaris per part del govern, les constants restriccions d'electricitat, el racionament dels aliments que encara quedaven, les dificultats en la repatriació de capital estranger, la sobrevaloració de la pesseta en comparació a la majoria de països internacionals o la manca d'habitatges dignes.

Tot i el ferri control de l'estat sobre qualsevol temptativa contrària al règim, l'octubre del 1944 va produir-se un intent fallit d'invasió guerrillera per part dels 'maquis' a la Vall d'Aran que va acabar amb la mort d'alguns d'ells.

Aquell mateix any, el president de la Generalitat de Catalunya, Josep Irla³ va formar a França l'únic govern a l'exili, que va finalitzar quatre anys després. El desig de canvi polític d'alguns sectors va fer que alguns membres de la dreta catalanista i espanyola, encapçalada pels advocats i polítics Francesc Cambó i José María Gil-Robles, decebuts pel panorama polític, intentessin restaurar la monarquia constitucional a través de la figura del comte de Barcelona, Juan de Borbón. Una aposta que finalment no va reeixir.

³ Josep Irla i Bosch: Polític. Nascut en una família obrera de tendència republicana federal, creà una important empresa surera. Capdavanter del republicanisme catalanista a les comarques gironines, fou alcalde de Sant Feliu de Guíxols (1909) i el 1911 diputat provincial de Girona i, com a tal, membre de l'Assemblea de la Mancomunitat. President del Parlament de Catalunya (1938), pel gener de 1939 s'exilià a França, i després de l'afusellament de Lluís Companys (1940) assumí la presidència de la Generalitat, des d'on el 1944 creà el Consell Assessor i al llarg de 1945-48 presidí el primer i únic govern de la Generalitat a l'exili. Aquests anys promogué, tot i una gran migradesa de recursos, l'ajut als exiliats, l'esforç pel manteniment de la llengua i cultura catalanes, els requeriments a l'ONU pel restabliment de la democràcia a Espanya i a Catalunya i els contactes amb els catalans d'Amèrica. Dimití com a President el 1954, deixant una imatge de polític honest, eficaç i ferm.

Malgrat els repetits fracassos polítics per enderrocar el règim, la derrota del nazisme i el feixisme el 1945 va obrir una escletxa als sectors antifranquistes per enderrocar el franquisme. No obstant això, el pacte amb els Estats Units el 1953 i l'entrada d'Espanya a l'ONU el 1955 van suposar que el règim franquista quedés legitimat per la comunitat internacional, tot i no formar part del Consell d'Europa ni de la Comunitat Econòmica Europea.

Per poder desenvolupar la comesa del règim, aquest va comptar òbviament amb la inestimable ajuda del sector militar i de l'eclesiàstic. Aquest darrer va donar tot el suport bàsicament per convenciment ideològic i per l'elevat nombre de religiosos assassinats pel bàndol republicà durant la Guerra Civil. L'església va sortir summament reforçada de l'aliança amb el règim amb l'obtenció del control de l'ensenyament, a partir del qual podia difondre els postulats del règim a la societat, inclosa la descatalanització de la població. No obstant això, en els actes d'entronització de la Mare de Déu de Montserrat el 1947 es va desplegar una gran senyera en un penyal, fet que va evidenciar que existia un sector catòlic catalanista contrari al règim.

Tanmateix, estat i església van contestar a l'acció anterior amb un acte de pur nacionalcatolicisme amb la celebració l'any 1952 del XXXV Congrés Eucarístic Internacional⁴ a Barcelona i la signatura del concordat del 1953, on es va establir que l'església catòlica seria l'església de l'estat i que aquesta gaudiria de tots els drets i privilegis.

Mentrestant, l'oposició franquista va rebre el 1951 l'inesperat i espontani suport dels barcelonins arran del boicot de l'ús dels tramvies per l'augment del preu del bitllet, mentre que a Madrid no va ser modificat. L'èxit va ser tan notori que les autoritats van deixar el preu del bitllet tal com estava. Mentrestant, a Mèxic Josep Tarradellas va ser elegit, el 1954, nou president de la Generalitat de

⁴ XXXV Congrés Eucarístic Internacional: és una assemblea de l'Església Catòlica que, convocada pel Papa, es reuneix durant uns dies en una ciutat determinada per la Santa Seu, per donar culte a l'Eucaristia i orientar la missió de l'Església Catòlica en el món. Per saber-ne més sobre el que va suposar aquest XXXV Congrés, aneu al següent enllaç on es pot veure un documental de trenta minuts de rtve: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/programa/memoria-popular-parla-del-xxxv-congreso-eucaristico-internacionalde-barcelona-1952/920240/>

Catalunya, una presidència totalment desconeguda pels catalans que residien a Espanya i molt discutida pels que vivien a l'exili.

Els anys cinquanta es van caracteritzar per les primeres mostres de disconformitat amb el règim, com per exemple la realització d'una assemblea il·legal a la Universitat de Barcelona contra el Sindicato Estudiantil Universitario (SEU), controlat pel règim. Durant aquest període també van aparèixer les actives organitzacions antifranquistes Associació Democràtica Popular de Catalunya, representant del nou socialisme i que acabaria convertint-se en el Front Obrer de Catalunya, i el CC (Crist-Catalunya, posteriorment Comunitat Catalana), on destacava el que seria president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol. La dècada dels seixanta va començar amb un conjunt de detencions i empresonaments de catalanistes que havien cantat el 'Cant de la senyera' en el concert al Palau de la Música que el règim havia prohibit. Aprofitant la visita del dictador Francisco Franco, s'havia imprès un pamflet amb el nom 'Us presentem el general Franco', text contrari al dictador i que va significar l'empresonament de Jordi Pujol (autor) i Francesc Pizón (impressor).

La realització del Pla d'Estabilització el 1959 va suposar un evident creixement econòmic que al mateix temps va comportar un elevat augment de la població. En només quinze anys es va triplicar el valor de l'economia i va augmentar la població a Catalunya en 1.732.000 persones. Un creixement desmesurat que es va concentrar majoritàriament al Baix Llobregat, el Vallès Occidental, el Barcelonès, el Garraf, el Vallès Oriental, el Bages i el Maresme. La benaurança econòmica també es va reflectir en la majoria dels sectors industrials, menys el camp del tèxtil, que va tenir pèrdues considerables a causa de la reestructuració del sector.⁵

⁵ Extret de: gencat.cat

→ <http://www20.gencat.cat/portal/site/culturacatalana/menuitem.be2bc4cc4c5aec88f94a9710b0c0e1a0/?vgnextoid=841c5c43da896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=841c5c43da896210VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnnextfmt=detall2&contentid=0e613c084ded7210VgnVCM10000008d0c1e0Arcrd>

3.3. La contextualització de l'època a Móra d'Ebre del 1939 – 1959



Móra d'Ebre fou ocupada definitivament per les tropes nacionals el 7 de novembre de 1938 en acabar la Batalla de l'Ebre. Malgrat això, la població morenca no visqué tranquil·la fins al 13 de gener de 1939 en què

els últims reductes republicans assentats a l'altra riba de riu iniciaren la retirada definitiva.

Cal suposar que entre aquestes dues dates es començà a organitzar l'Ajuntament. Les primeres actes municipals localitzades daten del 31 de març de 1939 on ens apareix el primer alcalde morenc de la postguerra, Enrique Aragonés Piñol.

La vida municipal d'aquests primers mesos es caracteritza per la reorganització de tot l'aparell burocràtic municipal: *Junta de Recuperación Agrícola*, depuració i nomenament de funcionaris municipals, Junta Pericial, valoracions dels danys de guerra... El 7 d'octubre de 1939 pren possessió el nou Ajuntament encapçalat pel mestre Miguel Bosque Andreu. El fet que el novembre d'aquest mateix any Móra dos declarada "*Villa adoptada*" per Franco va posar en marxa tot un seguit d'actuacions encaminades a la seva reconstrucció mitjançant Regiones Devastadas que s'allargà fins al final de la dècada dels 50.

El pressupost municipal, però, no donava per gaire. El 20 de desembre de 1939 s'aprovà el de 1940 per un valor de 125.000 ptes.; poca cosa es podia fer per pal·liar les destrosses produïdes per la guerra que estaven valorades en més

de sis milions. El 26 de novembre de 1941, el governador civil suspenia el seu càrrec l'alcalde Miguel Bosque "por irregularidades en el racionamiento". L'ex – alcalde es justifica davant els regidors al·legant que les irregularitats van ser "por cuestiones de forma y deficiencias en la documentación". Uns mesos després, els seus companys de consistori reconeixien la seva "tasca" en regalar-li *"la pluma estilográfica, propiedad del Ayuntamiento, y que utilizó durante su mandato para la firma de todos los documentos en su despacho"*.

Ocupà provisionalment l'alcaldia Andrés Rocamora Pujades fins al 6 d'agost de 1942 en què fou nomenat un nou ajuntament encapçalat per l'alcalde Santiago Hernández Caballé. D'aquesta època en sabem poca cosa a causa de la inexistència de les actes municipals des de mitjan 1942 fins a començament de 1948. Sembla ser que hi hagué més d'una picabaralla entre membres de la Falange i de l'Ajuntament.

El 30 d'octubre de 1944 pren possessió de l'Ajuntament una nova Gestora amb l'alcalde Francisco Cedó Rojals al capdavant. Aquest alcalde i els regidors van governar l'Ajuntament de Móra fins al 4 de febrer de 1949 en què l'alcalde dimití per motius de *"índole particular y al verse aquejado en su salud debido al ímprobo trabajo a que se profesión de Médico le somete"*.



Durant aquest període van continuar les obres d'arranjament de la població (xarxa d'aigües i clavegueres, adquisició del terreny per construir la caserna de la Guàrdia Civil...). Eren uns temps

difícils, de penúria econòmica, en què l'equip de govern municipal no pot aprovar per motius econòmics, el 16 de juny de 1948, una proposta de regar "las calles principales de esta Villa, los jueves y sábados de cada semana, durante la época de verano".

El nou alcalde morenc designat pel governador civil va ser Jaime Aubá Soro que amb els regidors representants dels 3 grups "familiar, sindical y entidades", van formar el nou Ajuntament. El 24 de desembre de 1950 l'alcalde es congratulava de la bona marxa de l'Ajuntament i de la tasca desenvolupada durant aquest darrer any malgrat que *"mi actuación como alcalde no ha sido del agrado de todos los compañeros del Consistorio y menos aun como Delegado de Abastos"*.

El 8 de maig de 1951 el 1r tinent d'alcalde Juan Descarrega Vallobá anuncia, davant la sorpresa de la resta de regidors, que s'ha fet càrrec de l'Alcaldia en haver dimitit el Sr. Alcalde *"de lo cual no se sabe los motivos que ha tenido para adoptar dicha determinación"*. D'aquest afer no se'n torna a parlar fins mig any després, el 21 d'octubre de 1951, quan, en renovar-se els regidors, es fa constar que el lloc del Sr. Aubá està vacant *"por haber dejado de asistir a más de seis sesiones consecutivas sin causa justificada"*.

El 20 de juliol de 1951 Juan Solé Cardona ocupa l'alcaldia de Móra i es mantenen els 9 regidors que juntament amb l'alcalde formaven l'equip de govern municipal. Aquests regidors es renoven el 3 de febrer de 1952 però l'alcalde hi roman força temps més.

El 15 de març de 1952 s'apropava la *"ordenanza de buen Gobierno de la Villa"* que establia unes normes de comportament i civisme amb les corresponents sancions per incompliment força curioses. Algunes eren:

"Por promover escándalo en la vía pública, 25 ptas."

Por verter agua sucia ó basuras en la vía pública 15 ptas."

Por jugar a la pelota o futbol en la vía pública, 15 ptas."

Por trabajar en días festivos y vulnerar la Ley de descanso Dominical, 15

Por proferir palabras soeces que desdigan del decoro público en los cines, bailes o cualquier clase de establecimiento ó blasfemar, 15 ptas.

A les actes municipals de 1952 a 1995 s'observa que comença a haver-hi una revifalla econòmica constatable en l'aprovació del pressupost de 1954 amb unes despeses de 621.330 ptes. que multiplicaven per cinc les de 14 anys enrere. El jornal mitjà del treballador, però, era establert per l'Ajuntament en 25 ptes. (Acta Municipal de 11 – 2 – 1955).

3.4.- El Servei Nacional de Regions Devastades i la Reconstrucció (SNRDR)

3.4.1.- La seva creació

Els dirigents del moviment Nacional vencedor de la Guerra Civil Espanyola van començar a implantar les bases d'un nou règim polític al bell inici de 1938. Una de les principals preocupacions dels nous mandataris va ser la necessitat peremptòria d'iniciar la tasca de reconstrucció nacional, d'una manera centralitzada i homogènia. A aquest efecte, van implantar un organisme estatal encarregat de la comesa de tramitar totes les gestions relatives a la reconstrucció d'edificis, públics i particulars. El Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones [SNRDR], va ser creat pel Decret de 25 de març de 1938.



Integrat com a Servei dins del Ministeri de l'Interior, el seu primer cap fou Joaquim Benjumea Burín⁶, que més endavant seria director de l'Institut de Crèdit a la Construcció (1939), i ministre d'Agricultura i Treball (1939-1941) i d'Hisenda (1941-1951); més tard, ho fou l'incansable José Moreno Torres (1939-1951). Per la Llei de 29 de desembre de 1938, el Ministeri de l'Interior

⁶ Joaquim Benjumea Burín: Procurador en les Corts i Conseller Nacional durant el franquisme, nat per la seva condició de membre del Govern (ministre d'Hisenda) en la I Legislatura de les Corts Espanyoles (1943-1946).

passava a ser de Governació i, posteriorment, el SNRDR adquiria el rang de direcció general (agost de 1939).

3.4.2.- Organització i funcions

El Decret datat a Burgos el 25 de març de 1938 (publicat al BOE l'1 d'abril següent), subordinava tota l'obra de reconstrucció a les directrius del SNRDR (art.2) i a la operativitat de llurs oficines i juntes, exceptuant-se únicament les obres militars, les de camps de concentració i aquelles considerades urgents pel perill de ruïna. A partir d'aquest decret base, van publicar-se un seguit d'ordres i de circulars, que van anar configurant el SNRDR. L'Ordre del Ministeri de l'Interior d'11 de juny de 1938 establia la regulació, organització i funcionament de l'organisme. Aquest s'estendria per tot el territori, dividit en set zones, en cada una de les quals es constituïrien subcomissions de lliure designació integrades per un delegat, un arquitecte funcionari públic i un advocat de l'Estat. Aquestes subcomissions rebrien el suport de tècnics en arquitectura, del Fiscal de la Vivenda i de representants dels interessos afectats (cambres, sindicats, corporacions, etc.).

Cada subcomissió comptaria amb una sèrie d'oficines comarcals i d'oficines administratives d'Obres. Els recursos els havien de posar els ajuntaments (locals) i les diputacions provincials (personal), i les funcions bàsiques que tenia encomanades eren les de tramitar els expedients, romandre a disposició del SNRDR de Madrid i proposar noves subcomissions.

Cada servei s'articulava a base de seccions i negociats: Expedients (amb els negociats de 'Madrid', 'Estadística' i 'Província'), Materials i transports (negociats de 'Transports', 'Emmagatzemament', 'Estadística' i 'Compra de materials'), Comptabilitat i administració ('Comptabilitat' i 'Administració'), i Reconstrucció ('Projectes', 'Valoracions', 'Expropiacions', 'Obres' i 'Junta de Reconstruccions'). Cada expedient s'havia de compondre de: instància del reclamant, valoració de l'immoble afectat i dels danys causats, memòria, plànols i pressupost de les obres que exigia la seva reconstrucció, certificacions cadastrals i municipals (d'alineació de l'edifici) o declaracions jurades dels

interessats, si s'esqueia, informe de la Delegació d'Ordre Públic sobre la conducta "social y patriótica" del sol·licitant (procurat de l'alcalde, el rector o el cap de falange), fortuna, mitjans de vida, danys causats als seus béns, i informe de la Fiscalia de la Vivenda i de l'Ajuntament quant a l'alienació.

Les Normes de 19 de juny de 1939, detallaven l'organització de les comissions provincials. Es constituïen amb el governador civil com a president delegat (el president nat era el cap del SNRDR), i tres vocals: un advocat de l'Estat, un arquitecte provincial, municipal o de l'oficina del Cadastre, i un secretari (el de la respectiva diputació).

La seva missió era la de tramitar els expedients fentn'he tres tipus de valoracions: cadastral, danys de l'immoble (es requeria el certificat d'un pèrit per establir el valor real a 18 de juliol de 1936 i s'havia de contraposar al valor de la part que quedava en peu –útil- de l'edificació), i reconstrucció (interessat a través d'un projecte d'obra subscrit per un arquitecte o d'un pressupost, si es tractava d'obres simples). Establia dos períodes de tramitació i relacionava la documentació que s'havia d'aportar.

El 27 de juny de 1939 era aprovat el reglament del recentment creat Instituto de Crédito para la Reconstrucción Nacional, peça clau del finançament en tot el procediment de reconstrucció. Aquest organisme financer estava facultat per concedir crèdits a baix interès i llarg termini, i bestretes sobre indemnitzacions per danys en tràmit de concessió o liquidació.

La Circular núm. 2, d'1 d'agost de 1939, dividia les oficines tècniques del SNRDR en tres seccions: Projectes i valoracions, Obres i Comptabilitat, especificant-ne les funcions i disposant de personal adscrit.

La Llei de 9 de setembre de 1939 (publicada al BOE núm. 254, d'11-09-1939, p. 5.059-5.060), disposava que podien acollir-se als beneficis d'aquesta llei els propietaris afectats amb finques urbanes danyades per la guerra, que la reconstruïssin abans de tres mesos. La derrama seria proporcional al cost de la construcció, i això requeria l'obertura d'un expedient on constés la valoració

dels danys. Els propietaris quedaven igualment exempts de les quotes tributàries no satisfetes entre 18 de juliol de 1936 i 1 de març de 1939. A partir d'aquí, la resta de circulars eren de caire merament complementari. El SNRDR comptava amb una secretaria general, una altra de tècnica, i sengles negociats de Premsa i de Propaganda, encarregats de difondre una imatge apropiada de les activitats de l'Organisme.

Sembla que l'Organisme visqué el seu zenit vers 1941, quan ja deurien estar creades totes les subcomissions, consolidant-se la xarxa perifèrica, i quan tenia en nòmina 108 arquitectes, 46 enginyers i 180 pèrits i aparelladors

3.4.3.- Creació de la subcomissió provincial de Tarragona

La xarxa perifèrica de l'Organisme es constituïa d'oficines tècniques de projectes i d'oficines comarcals d'obres. A Catalunya, de les primeres només n'hi hagué dues, a Lleida i a Tortosa, i de les segones quatre, a Lleida, Balaguer, Tortosa i Figueres. Aquesta ubicació té la seva lògica en el fet que la zona sud de ponent va ser frontera durant el conflicte i escenari, a més, d'una de les més cruentes batalles, la de l'Ebre. L'activitat desplegada per l'Organisme va ser notable, sobretot a Catalunya. Dels més de 55.000 expedients tramitats a tot l'Estat, més d'una cinquena part (12.000, el 21'6%) van correspondre a reconstruccions dins de Catalunya.

Amb una ciutat de Tarragona que havia vist malmesa pels bombardeigs més d'una quarta part dels seus edificis, tampoc resulta estrany l'interès en apressar la creació de la subcomissió provincial del SNRDR. D'acord amb les disposicions del nou ordre governamental, a Tarragona va crear-se la corresponent Subcomissió provincial, el 9 de març de 1939. La van integrar: el governador civil Antonio Iturmendi, l'arquitecte provincial Josep M. Monravà López, l'enginyer Enric Fontana Grau i l'advocat de l'Estat José Silvan López. Actuava de secretari Lluís Carbó Pareta, oficial major, i en aquells moments, secretari accidental de la Diputació. El fons de l'Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona és l'actuació de l'Organisme que ens genera una enorme quantitat de documentació, actualment reservada a l'Arxiu de l'Administració d'Alcalà de

Henares. Amb tot, no ha merescut massa interès per part dels investigadors de la Guerra Civil (si més no, en proporció a la importància de la informació que aquest fons és capaç d'aportar), i una mica més, en canvi, per part dels arxivers.

A Catalunya, no consta un fons de Regiones Devastadas a l'Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona, però a Lleida i a Tortosa es conserven importants fons. Sabem que a l'Arxiu Històric de Lleida hi ha 25 metres lineals de documentació, en un fons força consultat que conté 1.233 fotografies inventariades; que també hi ha un altre fons a l'Arxiu Diocesà de Lleida, i almenys un àlbum de fotografies a l'Arxiu de la Diputació lleidatana. Pel que fa a Tortosa, el fons de l'Oficina de Regiones Devastadas, és dipositat a l'Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre i es compon de prop de mig miler de plànols, 1.253 fotografies i quasi un centenar d'altres unitats documentals.

La secció del "SNRDR" de l'Arxiu Històric de Tarragona

El que aquí ens ocupa és el fons de l'Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona que s'agrupa en 40 unitats d'instal·lació disposades en 6 metres lineals.

- Lligall núm. 1 (1939-1950) – L'expedient general. En aquesta primera capsula es troba la documentació que va generar l'expedient de creació de la Subcomissió de Regiones Devastadas a la Província de Tarragona: cartes, circulars, comunicacions, oficis, informes, dictàmens, i, sobretot, còpia de les lleis, decrets i ordres referents a la creació i desenvolupament de l'Organisme.

- Lligalls núm. 2-6 – Expedients per pobles. És la documentació més interessant, ja que es compon dels expedients oberts a cada localitat sobre els danys causats durant la guerra, tot i que la majoria fan força referència al període revolucionari de 1936. A l'AHDT, només hi són un 60% del total de municipis de la demarcació.

Organització de l'Arxiu Provincial de Tarragona

1) Fitxa resum - on es feien constar dades tan interessants com: el nombre d'habitants de la localitat, abans i després de la guerra, el nombre d'edificis el 1936, el total d'edificis danyats o enderrocats, l'estimació de la valoració global d'aquests danys, etc.

2) Informe de l'alcalde - sobre els danys causats a edificis oficials: ajuntament, escoles, oficines d'administració, etc.,

3) Informe del rector - sobre els danys causats a edificis de culte: l'església parroquial, rectoria, capelles, ermites, patrimoni moble –retaules, calzes, quadres-, etc. Aquests informes (en realitat impresos emplenats) també tenen el seu interès, perquè en ells havien d'especificar la causa del dany (incendi, bombardeig, etc.), i detallar la valoració dels estralls consignats.

En més d'un informe, el rector s'estenia en sucosos detalls sobre les malvestats del període revolucionari.

- Lligalls núm. 7-38 – Expedients particulars. Per a aquells casos concrets d'edificis esfondrats. El propietari hi adjuntava els documents (instància, oficis), informes (expeditos pel Col·legi d'Arquitectes), meritacions (dels danys), certificacions (de les destroces, de bona conducta del sol·licitant, etc.), i projectes d'obra, que l'Organisme requeria per tirar endavant el tràmit.

En aquestes capsas és on es troba l'únic material gràfic del fons, ja que és ple de plànols d'alçada d'edificis.

- Arxivadors núm. 39-40 – Correspondència diversa, bàsicament entre la Direcció general a Madrid, i la Subcomissió de Tarragona, i entre aquesta i els diferents ajuntaments de la demarcació. El format és de quartilla i la tipologia, l'ofici o comunicació administrativa.

Actes

A més d'aquesta secció, l'AHDT compta amb la d'Actes, on es troben dos quaderns d'actes i una carpeta amb els esborranys de cinc sessions, que registraven l'activitat de la Subcomissió tarragonina. Manuscrits i de tamany foli, el primer quadern conté un total de 27 sessions, des de la de 09-03-1939 fins a la de 13-04-1942, i el segon conté únicament la sessió d'1-02-1943.

Registre General

Extraordinàriament, el SNRDR va comptar, a Diputació, amb els seus propis llibres de registre, ja que entrades i sortides quedaven assentats en llibres a banda (1939-1951), també conservats a l'AHDT, concretament a la secció del Registre General (núm. 40 –sèrie Entrada-, 43 i 49 –sèrie Sortida-).*

3.4.4.- Creació de l'Oficina Comarcal de la SNRDR a Tortosa



Com ja s'ha referit el 23 de setembre de 1939 es dictava la "Ley de Adopciones" que preveia l'assumpció per part de l'Estat de les tasques de reconstrucció de determinades poblacions escollides en funció del grau de

* Un dels aspectes més importants en l'estudi dels enfrontaments polítics i les guerres, és el que en l'espai temporal coneixem com el "després". Les conseqüències dels devastadors conflictes armats que ha sofert el nostre país, es configuren com un aspecte tan interessant d'analitzar, com negligit en la historiografia. Gràcies a congressos d'història com aquest que ha organitzat Recerques a la Universitat de Lleida, s'avança en el camí d'anar omplint poc a poc aquest buit, i de conèixer una mica més un tema que resulta atractiu tant si s'enfoca des del vessant polític, com si es fa des del social, econòmic, arquitectònic, i fins i tot artístic. Les 5.257 vivendes destruïdes, d'un total de 61.055, els més de 14.000 habitants que manquen entre el còmput de població de 1936 al de 1939, o l'avaluació dels danys per arranjat en els béns immobles, que sumen un total de 59.532.464.- pessetes, són algunes de les dades que, com moltes altres que se'n poden deduir, calcular o perceptualitzar, han de contribuir notablement a l'anàlisi del tema i a l'estudi d'aquest període de postguerra.

L'existència encara avui, a inicis del segle XXI, de fons arxivístics inèdits, la majoria per explotar del tot, per tornar a revisar, o per acabar d'extreure'n tot el suc informatiu que són capaços de proporcionar en mans d'un investigador pacient, fan pensar en el paper inestimable que juguen els arxius com a peça clau d'una infraestructura cultural oberta a la societat, moderna, renovada i d'inexcusable concurs en el món de la investigació històrica.

destrucció assolit. El 7 d'octubre s'aprovava l'Ordre Ministerial que desplegava la Llei i que regulava les tràmits corresponents i el 21 d'octubre del mateix any s'aprovava per Decret el primer llistat de poblacions "adoptades por el Caudillo", entre les que en hi havia tres de les afectades per la Batalla de l'Ebre: Móra d'Ebre, Pinell de Brai i Tortosa.

En total foren deu les poblacions adoptades a la zona de Tortosa. Les declaracions d'adopció s'inclogueren a diferents decrets amb altres localitats de tot l'Estat. Dins del mateix 1939, per decret de 29 d'octubre, s'incloïa el Perelló i l'Ampolla; i, per decret de 15 de desembre, Benifallet i Corbera d'Ebre. Una més correspongué a l'any següent: La Fatarella, per decret de 9 de març de 1940. Les dues darreres són del 1941: el 12 de març, Benissanet; i el 10 d'agost de 1941, Gandesa, que fou la més tardana.

La primera oficina de Regions Devastades es va situar a l'edifici de l'Ajuntament, a la plaça dels Estudis, vora el Rastre, ocupant gairebé la totalitat de la planta superior, però sense reunir les mínimes condicions d'espai per tractar-se d'un edifici relativament petit, dels pocs no afectats per la destrucció massiva, on s'havien concentrat tots els serveis i totes les administracions actuant a Tortosa. Malgrat tot, es va haver d'esperar més d'un any abans no es va poder traslladar – al mes de juliol de 1941 – a la que seria la seva ubicació definitiva, el quart pis de Casa Vericat, vora el Mercat, sobre una superfície de 240 metres quadrats i un lloguer fixat en 8.400PTA/any. Al març del 1942, Regiones Devastadas adquiria, per valor de 35.000PTA un taller de fusteria complert situat a l'anomenat "Hort de Pallarés" a la carretera de Barcelona. Així mateix, el juliol de 1942 es llogava Sant Llàtzer, per habilitar-lo com a magatzem; el solar de l'antiga Església de Sant Antoni, al carrer Montcada, fou utilitzat com a taller de fusteria i també eventualment per a magatzem.

La Delegació de Tortosa constava de dues unitats de gestió, que funcionaven integrades: l'Oficina Tècnica de Projectes i l'Oficina Comarcal d'Obres. D'aquesta darrera depenien les oficines locals; el 1940 s'instal·laren les de Móra, Pinell i Benifallet, i el 1941 les de Corbera i el Perelló. Cada oficina local disposava del seu magatzem de materials i estava sota la direcció d'un tècnic.

Hi ha constància que algunes d'aquestes localitats hi residia l'aparellador responsable; així, per exemple, Pérez de Velasco va viure a Pinell i a Móra (1941), on també va residir Aniceto Moreno fins als anys cinquanta, mentre que Alberto Viñas va viure a el Perelló entre 1942 i 1950.

En una primera fase, durant tot l'any 40, sota les ordres de l'antic enginyer militar Salvador Giménez Villabrán i amb molta mà d'obra, es desenvoluparen tasques de neteja i enderrocament, com a continuació de les endegades per l'Ajuntament. Una de les activitats consistia en explosionar projectils.

3.4.5.- La supressió del SNRDR

Per tal de renovar la política d'habitatge i urbanisme, sintonitzant-la amb les dinàmiques dels nous temps i superar els plantejaments heretats de la situació de postguerra, es va decidir integrar en un mateix ministeri els diferents organismes del sector. Per un decret llei de 25 de febrer de 1957, es creava el Ministeri de la Vivenda, que absorbia l'Instituto Nacional de la Vivienda, i les direccions generals de Arquitectura y Urbanismo i de Regiones Devastadas.

Un decret de 23 de setembre de 1959 transformava els antics serveis de l'extinta Direcció General, en un "Servicio Nacional de Construcciones", i un altre de 13 d'octubre de 1960 (1948/60) creava una comissió liquidadora. Aquesta comissió acomiadà el personal, liquidà les existències dels magatzems, desmantellà tota l'estructura de l'Organisme i transferí els equipaments a institucions administratives (ajuntaments i diputacions) religioses, benèfiques o del règim

3.5.- Concepte de "devastació"

Destruir (un territori) arrasant habitacions, boscs, collites, etc.

[s. XII; del ll. *destrǔěre*, íd. (cf. *construir*)]

[@traduir] v tr 1 Desfer (allò que és construït). *Destruir una casa, un pont.*

2 p ext 1 Arruïnar, anihilar. El temps tot ho destrueix. Destruir un bosc. Destruir els microorganismes.

2 Posar fi a l'existència (d'algú o d'alguna cosa). Una epidèmia ha destruït la població. Destruir un règim polític.

Una de les causes de la devastació: La Batalla de l'Ebre

Fou de tals dimensions que va sortir més a compte tornar a construir de nou el poble vora la carretera que aixecar de nou les danyades edificacions que reten avui dia tal i com es van quedar en l'anomenat "Poble Vell de Corbera d'Ebre". La raó de tal destrucció rau en la Batalla de l'Ebre. Aquesta batalla fou un intens combat entre les tropes republicanes i els exèrcits franquistes. El 25 de juliol de l'any 1938 s'inicià el que es convertiria en el definitiu enfrontament de la Guerra Civil Espanyola. Les terres del Matarranya, la Ribera d'Ebre, el Baix Ebre i la Terra Alta havien de veure la major acumulació de forces combatents de la història de Catalunya i van amargar-se amb la sang de desenes de milers d'homes. L'Ebre es tornà a convertir en línia de foc com ja ho havia estat en tantes altres guerres del passat.

La cota 705 o Punta Alta, al terme d'el Pinell de Brai, era una posició clau per dominar el sistema muntanyós de la Serra de Pàndols i els intents de l'11a divisió van iniciar-se a les cinc del matí del 10 d'agost. L'11a Divisió



republicana, totalment esgotada i esmicolada, va retirar-se la nit del dia 13 al 14 d'agost per ser rellevada per la 35a Divisió Internacional. Fou precisament el relleu el fet que va propiciar l'ocupació per sorpresa del 5è Tabor de Regulars de Ceuta, que va anticipar-se.

El 1938 el Comitè de No-intervenció va ordenar la retirada de les Brigades Internacionals i el 23 de setembre les forces democràtiques internacionals es retiraren per no interferir en un assumpte intern, tancant els ulls a les ajudes dels feixismes italià i alemany al bàndol franquista. La tarda del 15 de novembre, a les ordres de Manuel Tagüeña, les tropes republicanes creuen a Flix el riu en sentit invers, i a quarts de cinc de la matinada es vola el pont de ferro, donant per acabada la batalla.

La batalla va ser la darrera intervenció de les Brigades Internacionals, que es van evacuar a mitja batalla. Després de la derrota republicana la guerra es va convertir en un continu avanç dels franquistes, que entraren a Barcelona el 26 de gener i Madrid el 28 de març de 1939. Així, doncs, la derrota republicana va esdevenir el cop definitiu a la República. Dels prop de cent trenta mil soldats que hi van anar no en van tornar sencers ni la meitat. Si hi afegim les grans pèrdues materials, l'exèrcit republicà va rebre el pitjor revés de la guerra. El desenllaç de la guerra s'havia decidit a l'Ebre.

Els efectes més devastadors a les Terres de l'Ebre varen ser a la població de Corbera d'Ebre (Terra Alta)⁷.

3.5.1.- La devastació a Móra d'Ebre



La privilegiada situació de Móra d'Ebre (amb el riu com a frontera i la vila com a lloc de pas) i la proximitat del front d'una de les batalles més sagnants i decisives de la Guerra Civil, la Batalla de l'Ebre, va provocar que la vila fos

l'escenari de continus atacs per ambdós bàndols bel·ligerants.

⁷ Visualitzar annex IV a la pàgina 85.

Primer va ser l'exèrcit republicà en retirada qui, el 3 d'abril de 1938, va volar el pont de ferro que tan insistentment havia esperat i reclamat no tant sols el poble de Móra sinó tot els pobles veïns. El front de guerra s'hi va establir quasi 4 mesos essent el riu frontera entre els dos exèrcits.

La nit de Sant Jaume d'aquell mateix any els republicans van recuperar posicions, creuaren el riu per diversos indrets de les nostres comarques i s'inicià així la Batalla de l'Ebre.

Móra quedà doncs a la reraguarda de l'exèrcit republicà i esdevingué un lloc de pas quasi obligat tant per a abastar el front com per a evacuar-ne els ferits. Per aquest motiu, Móra es convertí en objectiu de primer ordre de l'aviació nacional els 3 mesos i escaig que s'allargà la batalla que decantà, com és sabut, el definitiu triomf de la Guerra Civil cap al cantó nacional.

Dins d'aquest context bèl·lic, i un cop ocupada Móra d'Ebre per l'exèrcit nacional el 7 de novembre de 1938, és fàcil d'endevinar l'estat en què quedà la població. L'aspecte era realment desolador.

A tall d'exemple i basats en la *"Solicitud de Indemnización de daños ocasionados por la guerra"* presentada per l'Ajuntament l'11 de maig de 1939 al Govern Civil de Tarragona, perquè Móra *"tenía condiciones excepcionales tanto estratégicas como comerciales que la han hecho víctima de los asaltos y bárbaros atropellos de los rojos y, al mismo tiempo, de los irremediables bombardeos del Glorioso Ejército Nacional que han dejado la población destruidísima y arruinada"*, ens adonem d'unes dades realment esgarrioses:

- *Número de edificios destruidos o dañados 694*
Su valor probable..... 6.044.995 pts.
- *Número de viviendas destruidas o dañadas 549*
Su valor probable..... 4.452.992 pts.

La destrucció abraçava tota la població des de " l'Avenida del Generalísimo " fins al Castell, on hi havia instal·lada la caserna de la Guàrdia Civil, passant pel ja esmentat pont, carrer Antònio Asens, la Barca, passeig de l'Ebre, Sant Valentí, Dr. Peris, Bonaire, Santa Madrona, Alba, Julio Antònio, plaça José Antònio...

Començava a partir d'aquell moment una altra batalla, llarga, sorda i feixuga, la batalla de la reconstrucció física i moral d'un poble vencedor però vençut, d'un poble amb por que havia de lliutar contra les seves pròpies contradiccions

3.6. Concepte de reconstrucció

Completar gràficament l'arquitectura d'un edifici antic, monument, població, etc, conjecturant les parts que hi manquen a partir de les ruïnes o de notícies pervingudes.

v tr 1 Construir de nou. Volen reconstruir les muralles del poble.

2 fig Refer, millorar. Els dos sindicats van reconstruir les seves relacions després d'una època de tensió.

3 1 Sobre fets ja esdevinguts, conèixer-ne el procés a partir de circumstàncies conegudes o d'hipòtesis plausibles. Reconstruir un crim en un judici.

2 ARQUEOL Completar gràficament l'arquitectura d'un edifici antic, d'un monument, d'una població, etc., conjecturant les parts que hi manquen a partir de les ruïnes o de notícies pervingudes.

3 CRÍT TEXT Restituir un text literari a la seva forma original o suposada per la crítica textual.

4 LIT Reproduir, en teatre, en literatura, en cinema, un fet o un ambient històric.

[en línia] <http://www.diccionari.cat/> [Consultat: 04 de juliol 2012]

3.6.1.- La reconstrucció de Móra d'Ebre

Les obres d'aquest període no tenen un caràcter tant imprescindible com les d'immediatament després de la guerra. D'aquests anys són la construcció del Col·legi Sta. Teresa, l'Hogar Rural del Frente de Juventudes (la OJE),



l'Església Arxiprestal, la Caserna de la Guàrdia Civil, la pavimentació de diversos carrers (Palma, General Manso...).

L'Ajuntament disposa de recursos que dedica, entre altres coses, a adquirir per 76.317 ptes. una campana de 300 kg i un rellotge per

al campanar; el rellotge era necessari "*para que se convierta en árbitro indiscutible respecto a horas de entrada y cese, en todas las actividades de la población*" (Acta Municipal de 28 – 2 – 1954). També són d'aquest any l'adquisició de bancs públics per a les places de José Antonio i la d'Espanya.

S'iniciava des de l'Ajuntament una campanya popular a través de l'emissora per a l'adquisició d'una parella de gegants i la compra de vestits per als Reis Mags (Acta Municipal 15 – 8 – 1953).

S'aprova el "*Reglamento a los fines de concretar los honores y distinciones que pueda conceder esta Corporación Municipal*": Medalla de la Vila, fills adoptius i predilectes (Acta Municipal 15 – 10 – 1953) i una reivindicació del poble de Móra des de feia molt temps, la concessió de la línia Móra d'Ebre - Estació de Móra la nova amb l'adquisició del corresponent vehicle. El poble, a poc a poc, anava recuperant-se del dur cop que suposà la Guerra Civil.

La reconstrucció de Móra d'Ebre com la de molts altres municipis afectats per la guerra, va estar dirigida i supervisada pel *Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones*:

"Ha sido preocupación constante del Gobierno Nacional que gloriosamente ha liberado a España de las hordas marxistas, la rápida restauración del Patrimonio español dañado por la guerra, a cuyo efecto creó el Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones, afecto al Ministerio de la Gobernación."

Móra al ésser població adoptada per Franco, va gaudir dels privilegis d'aquesta condició a efectes de reconstrucció. Així doncs l'Ajuntament encapçalat per l'alcalde Miguel Bosque trametia el 8 de gener de 1940 un expedient on es detallava els danys i les obres que calia efectuar en edificis públics destruïts per acció de la guerra.

"A - SERVICIO DEL ESTADO

- **Correos:** (...) instalado en Plaza de España número 4. (...) Los daños son escasos.
 - **Telégrafo:** (...) situado en Plaza de José Antonio. (...) Sufrió pocos desperfectos.
 - **Instituto:** (...) no sufrió desperfectos sino en su total mobiliario. Actualmente está supervisado por el Estado, y se considera innecesario des del punto de vista local.
 - **Juzgado y cárcel:** (...) en la planta baja del Ayuntamiento. Destrucción total de su mobiliario.
 - **Escuelas:** (...) Plazuela de San Roque (...) Ascienden los desperfectos a 23.000 pts. (...) segundo piso, del Ayuntamiento. (...) Se valora los desperfectos juntamente con el total edificio del Ayuntamiento en 25.000 pts.
- Una casa sita en la calle Isabel (...) propiedad de una Sociedad Obrera disuelta (...) Destruída en casi su totalidad, ascendiendo las pérdidas en unas 15.000 pts.*

- **Cuartel:** Se habilitaba para Cuartel de la Guardia Civil un grupo de casitas-habitación emplazados en el Castillo (...) por efecto de la guerra están completamente arrasada (...) Se valoran los daños en 100.000 pts.

B – EDIFICIOS PERTENECIENTES A LA IGLESIA

- **Iglesia, sacristía y casa curial:** (...) Es antiquísima encontrándose vestigios de origen gótico y románico. Ha quedado completamente destruida, calculándose los desperfectos en unas 300.000 pts.
- **Ermita de Santa Madrona:** (...) bastante destrozada, (...) daños de unas 10.000 pts.
- **Ermita de San Jerónimo:** (...) Se halla inservible. Construcción antiquísima. Los daños ascienden a unas 3000 pts.
- **Ermita del Calvario:** (...) Las pérdidas sufridas se calculan en unas 2000 pts.

C – EDIFICIOS PROPIEDAD DE LA DIPUTACIÓN

- **Edificio – Almacén:** Se halla situado en el Arrabal del Sol. (...) hoy completamente destruido. Valorados los daños en unas 2000 pts.

D – SERVICIOS Y EDIFICIOS DEL AYUNTAMIENTO

- **Casa Ayuntamiento:** (...) sufrió por efecto de la guerra hundimiento total del tejado (...) Se valoran los daños en 25.000 pts.
- **Matadero:** (...) Dicho edificios fue completamente destruido, calculándose los daños en 15.000 pts.
- **Servicio de conducción de aguas y cloacas:** (...) Debido a los efectos de la guerra se encuentra en su mayor parte inutilizado. Los daños se valoran en unas 200.000 pts.
- **Red de alumbrados eléctrico:** (...) la red de alumbrado está deteriorada en su mayor parte (...)"

A més hi afegeix **los Servicios Mínimos Municipales.**

"LOS QUE PRECISA RECONSTRUIR"

- *Reconstrucción y ampliación del servicio de conducción de aguas y alcantarillado.*
- *Matadero Público.*
- *Red de Alumbrado Público.*
- *Habilitación de viviendas.*
- *Iglesia, dos ermitas y el Calvario con sus Cruces – Capillas.*

"LOS DE NUEVA CONTRUCCIÓN Y CAMBIO DE EMPLAZAMIENTO"

- *Casa Ayuntamiento, con los servicios de Comunicaciones, Juzgados y Cárcel y los anejos a F.E.T. y de las J.O.N.S.*
- *Casa – Cuartel de la Guardia Civil.*
- *Grupo Escolar con Casa – Habitación para los señores Maestros y campo de Deportes.*
- *Escuela elemental del Trabajo.*
- *Hospital Comarcal y Asilo con un dispensario y Equipo Quirúrgico.*
- *Plan general de Urbanización, pavimentación y desescombro.*
- *Barriada de doscientas casa protegidas indispensables para solucionar el problema de la vivienda de la clase labradora.*
- *Ensanche del puente que da acceso a la población desde la carretera por resultar insuficiente para el tráfico.*
- *Muro de contención de el río Ebro a lo largo de la parte edificable de la población.*
- *Monumento Conmemorativo de la Batalla del Ebro.*
- *Alhóndiga.*
- *Parque – Almacén.*
- *Frontón."*

Aquesta relació mostra no tant sols els efectes de la guerra sinó les mancances que hi havia a la població. La resposta no es faria esperar; així, el 13 de setembre de 1940 el ministre de Governació aprovava la proposta i concedia la pràctica totalitat de l'anterior demanda. Òbviament, les rebaixes no tardarien a

arribar. Les vicissituds que visqueren els afectat així com les relacions entre *Regiones Devastadas* i l'Ajuntament de Móra mereixerien un estudi més aprofundit que el que aquest treball pretén aquí. Les relacions entre ambdues institucions i amb els propietaris particulars generaren més d'una polèmica i enfrontament fins al punt de retirar, *Regiones Devastadas*, les oficines que tenia a la població. Malgrat els problemes, les obres van anar realitzant-se. Les obres i els pressupostos finals d'aquestes són els següents:

<i>Descombro</i>	<i>472.853,86pts.</i>
<i>Habilitación de viviendas</i>	<i>481.975,51pts.</i>
<i>Reparación Matadero</i>	<i>39.166,50pts.</i>
<i>Grupo Escolar</i>	<i>797.085,09pts.</i>
<i>Viviendas para maestros</i>	<i>869.294,45pts.</i>
<i>Muro contención c/ San Valentín</i>	<i>86.174,88pts.</i>
<i>Cuartel Guardia Civil</i>	<i>3.049.809,99pts.</i>
<i>Reconstrucción Iglesia Parroquial</i>	<i>2.586.077,41pts.</i>
<i>Hogar Rural Frente Juventudes</i>	<i>206.932,18pts.</i>

També cal destacar els arquitectes responsables de les obres i la presentació del projecte i la posterior aprovació d'aquest. Aquí en podem veure la informació detallada⁸

Edificis per a construir	Presentació del projecte	Aprovació del projecte	Arquitecte responsable	Pressupost total (pts.)
Desenrunament	15-10-40	15-11-40	Sr. Alvarez	472.853,86
Habilitació d'habitatges	16-10-40	15-11-40	Sr. Alvarez	481.975,51

⁸ Visualitzar documentació original ampliada a l'annex III de la pàgina 81 extret de l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre (Tortosa).

Reparació del Matadero M.	24-5-41	19-8-41	Sr. Sanguinetti	39.166,50
Reparació Convent	-	21-5-43	Sense projecte	15.000,00
Grup escolar	5-2-44	29-9-44	Sr. Sanguinetti	731.562,87
Guardia Civil	30-11-44	13-4-45	Sr. Aguirre	457.389,88
Rec. Església	-	20-2-53	-	2.164.632,66
Mur contenció c/ S .Valentí	5-9-53	18-12-53	-	2.347,65

OBRES SUBVENCIONADES:

Obres	Aprovació projecte	Pressupost total (pts.)
Abastiment d'aigües	24-5-50	165.000,00
Reform.Aigües	7-5-51	100.000,00

Per veure el document original extret de L'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, podeu mirar la fotografia de l'Annex 3.7: "Plànols d'obres i informació sobre aquestes".

Després d'haver fet un bon repàs sobre les obres realitzades a Móra d'Ebre a mans de la Secció Nacional de Regions Devastades, es pot completar amb aquesta línia cronologia per orientar-se en el temps i comprovar de manera gràfica l'evolució de les obres enmig els successos de l'època.

➔ Línia cronològica d'obres en relació amb el seu context:

<http://www.timetoast.com/timelines/obres-snrdr-a-mora-debre>



És
import
ant
come

ntar que La Secció Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció també va subvencionar per complet la construcció d'algunes obres que es van fer als pobles "adoptados por el Caudillo". N'és un exemple l'abastiment d'aigües i la reforma posterior d'aquest que van costar un total de 265000 pts.

Abans de la Gerra Civil Espanyola, Móra d'Ebre ja disposava d'un circuit d'aigües però degut als estralls de la Guerra que van malmetre aquesta xarxa d'aigua, la SNDRD va dur a terme aquest projecte. Gràcies a això, també es va fer un mapa de l'any 1945 de la Móra d'aquell temps (mapa que ni el mateix Ajuntament de Móra d'Ebre ni l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre tenien en mans).

3.7.- Obres encara vigents a Móra d'Ebre

3.7.1.- El pont

La construcció del pont de les arcades de Móra mereix un comentari a part, tant per la seva importància com pel fet de seguir una via d'adjudicació i construcció diferent a les esmentades fins ara.

Les competències per a la seva construcció anaven a càrrec del *Servicio de Reconstrucción de Puentes* dependent del *Ministerio de Obras Públicas*, mentre que les obres a la població eren, com hem vist, responsabilitat del

Servicio Nacional de Regiones Devastadas y Reparaciones afecte al *Ministerio de la Gobernación*.

L'enginyer Eduardo Serrano Suñer va ser l'encarregat, el 4 de març de 1939, de redactar el projecte de reconstrucció del pont al mateix lloc on estava ubicat l'anterior pont de ferro dinamitat l'abril de 1938.

Les obres van començar el 12 d'agost de 1940 a càrrec de l'empresa *Cubiertas y Tejados S.A.* amb un pressupost d'1.736.082,10pts. que finalment augmentà fins a 2.319.715,46pts. El termini d'execució era de 18 mesos que es van haver de prorrogar tres vegades (8, 6 i 3 mesos) fins al 6 de juliol de 1943 que s'acabà l'obra.



El 7 de setembre de 1943 a la 1 del migdia, el director General de Camins, Manuel Rodríguez López, en representació del ministre d'Obres Públiques inaugura el pont amb l'assistència dels alcaldes de les dues Mores i d'altres autoritats civils, militars i eclesiàstiques. L'acte, segons la premsa de l'època, "*revistió inusitada brillantez*".

Móra va patir els efectes de la Guerra Civil Espanyola d'una manera realment esgarrifosa. A la destrucció que l'envolta s'hi va afegir altres efectes no menys aterridors com la falta d'aliments, la malaltia i la por.

La seva població va veure com en menys d'un any, de l'abril de 1938 al gener de 1939) l'esforç i sacrifici de generacions se n'anava en orris pels efectes d'una guerra que en la majoria dels casos els era aliena. Després calia tornar a començar...

3.7.2.- Grup Escolar



El cas del Grup Escolar és força interessant: fou un projecte pensat ja en temps dels Republicans i va ser dut a terme i finalitzat molt després d'haver guanyat la guerra els Franquistes. La presentació del seu projecte d'obres fou el 5 de Febrer de 1944 i l'aprovaren el 29 de Setembre del 1944 a mans de l'arquitecte Sanguinetti. El cost aproximat d'aquesta obra fou d'unes 731.562,87 pts.

No es guarda cap fitxa on es detalli més a més l'avenç de les obres del Grup Escolar.

3.7.3.- La caserna de la Guàrdia Civil



Les obres per a la construcció de la caserna de la Guàrdia Civil es van presentar el 30 de Novembre del 1944 i es va aprovar el projecte en qüestió el 13 d'Abril del 1945 a càrrec, novament, del Sr. Aguirre. El seu cost s'estimà en unes

457.389,88 pts. Sobre la Caserna de la Guàrdia Civil se'n guarda encara l'informe detallat de les accions que es van fer des de l'inici de les obres fins a la finalització d'aquestes. En aquestes fitxes s'explica de manera breu i concisa el que s'ha avançat en les obres, el que no s'ha pogut realitzar, el que es té previst per fer el mes següent, el pressupost que queda i els diners que s'han gastat. L'últim mes en el qual l'arquitecte en cap el Sr. Aguirre apunta les dades sobre els avenços és el Gener de l'any 1946. En total, quedà un pressupost encara intacte de 1.043.985,23 pts., havent-se gastat un total de 1.701.021,08 pts.

L'últim mes en que consta la construcció de la Caserna de la Guàrdia Civil (el Gener del 1946), es pot llegir a l'apartat d'observacions i detalls que encara no s'havia aprovat els dos últims pressupostos fets: *"Pendiente de aprobar la 8ª certificación por pesetas 387.326,67 pts. En trámite la 9ª certificación por pesetas 271.152.25 pts. No pudiendo certificar el resto de la obra por no haberse habilitado el contenido de dichos créditos reclamados en diversas ocasiones por esta oficina."*

Aquests crèdits es van demanar per *"[...] se utilizarán para la fachada y pavimentos del patio y las aceras en cuestión. La pintura de lleva con retraso y lentitud, por lo pronto se unirán a las obras cinco obreros más para ayudar a pintar fachadas e interiores."*

3.7.4.- L'Església Parroquial



El projecte d'aquesta obra es presentà el 10 de Febrer de l'any 1953 i s'aprovà el 28 de Maig del mateix any sota les ordres de l'arquitecte en cap Saginetti. El cost aproximat d'aquestes obres es valorà en uns 2.164.632,66 pts. La reconstrucció de l'Església Parroquial (al igual que "Hogar Rural del Frente de Juventudes" i la Caserna de la Guàrdia Civil, li

correspon una fitxa on s'hi detalla pas per pas el procediment que es va dur a terme per reconstruir-la i els avenços mensuals que es produïen. Aquestes fitxes informatives es redactaven des de l'oficina territorial del Servei Nacional de Regions Devastades situat a Tortosa, per enviar-les directament a la seu central a Madrid i així tenir constància de les actuacions de l'organisme arreu d'Espanya.

En aquesta fitxa d'obra, es pot apreciar que es comença pel Juny de l'any 1954 amb 681.856,87 pessetes disponibles. També es pot apreciar que es comença d'una manera frenètica, ja que amb un mes (el de Juny) es pot apreciar a observacions: "*Cubierta i bóvedas terminadas. Guraniciones de interiores casi listas y se trabaja en la parte de cantería.*" Si més no, les obres anaven força avançades fins que l'Agost del mateix any es va demanar un préstec i es va veure com el rendiment disminuïa a causa d'un accident tal i com podem llegir: "*Se trabaja a ritmo lento y es necesario el adicional a consecuencia del cargo debido a un accidente y a la variación de la Reglamentación de 1º de Enero.*"

Arribats a aquest punt i fins al Novembre de l'any 1955, es necessitaran mensualment un adicional (un préstec per continuar les obres). Finalitzaran (segons apunta la fitxa d'obres) aquest mateix mes, el Novembre del 1955 amb

només 40.000 pts. disponibles de les 681.856,87 pts. inicials. Al final, costà vora 2.164.632,66 pts. més un préstec de 421.444,75 pts.

4.- METODOLOGIA

La recerca documental ha estat ambiciosa i difícil per la manca d'informació existent a la pròpia població. La recerca documental s'ha anat enriquint a mesura que s'ampliava el perímetre de recerca.

El treball es divideix en dues parts.

La primera és **una recerca documental** a nivell presencial de l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre, de l'Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre i de l'Arxiu històric de Tarragona fonamentalment. Arxius d'on he estret el 90 % de la informació. L'altra part és una recerca online en la qual s'ha contactat amb el CERE de Flix, l'Arxiu Històric de Salamanca i l'Arxiu de la Memòria Històrica de Madrid. La resposta d'aquests dos ha estat que no disposen de la documentació necessària que ampliar la ja recercada.

Abans de començar el meu treball em vaig desplaçar fins a Gandesa a inicis del mes de juny de 2012, on hi ha el "Museu de la Batalla de l'Ebre". Vaig decidir anar-hi per posar-me en situació, veure com vivien aquella gent durant temps tant difícils de guerra i amb l'objectiu d'inspirar-me per fer una bona contextualització del tema.

Els inicis de la recerca són presencials i propers, a l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre i a l'Arxiu Comarcal del Baix Ebre al llarg dels mesos de juny i juliol de l'any 2012 respectivament. Tant l'un com l'altre tenen força informació sobre "Las Regiones Devastadas" i les obres que es van dur a terme durant un període de cinc anys aproximadament. Donat que el material no es podia extreure dels Arxius, es decideix (amb el consentiment dels encarregats de cada Arxiu) fer fotografies amb la meua càmera per tal de tenir, com podreu comprovar al nucli central del treball, algun suport visual que acompanyés amb

imatges les meves paraules. Referent al tema de les imatges, només amb un simple cop d'ull, es pot apreciar la massiva destrucció de certs pobles, com el de Corbera, que van sofrir tanta devastació que l'opció millor fou construir un nou poble paral·lel i deixar el devastat com a testimoni visual de la desfeta. Un dels altres llocs on s'ha tingut en compte a nivell local, ha estat la Biblioteca de Móra d'Ebre, on he buscat bibliografia relacionada de llibres i revistes. Però a més d'un monogràfic de la revista "La Riuada" he contat amb la col·laboració de dos experts que m'han assessorat i ajudat als quals els vull agrair la seva implicació desinteressada i imprescindible, el Sr. Josep Solé i Sr. Joan Launes.

Per tal de visualitzar cartogràficament la devastació a Móra d'Ebre m'he apropiat fins l'Ajuntament de Móra d'Ebre i el mapa més antic que conserven està datat de l'any 1974 i, per tant, no m'ajuda amb la meua recerca ni elaboració del mapa en qüestió.

Un dels altres llocs que he hagut de visitar per recercar és informació ha estat l'Arxiu Històric de Tarragona. He fet prèviament recerca per Internet i he descobert que a aquest arxiu resideix molta informació sobre el "Servicio Nacional de Regiones Devastadas i Reconstrucción (SNRDR)" que més endavant comentaré i explicaré amb tot luxe de detalls gràcies a la informació recavada a l'arxiu provincial de Tarragona. He enviat correus electrònics a l'Arxiu de la Ribera d'Ebre, al de les Terres de l'Ebre, al de Tarragona, al de Salamanca, al de Sevilla i al de Madrid i tots ells (amb l'excepció del de la Ribera d'Ebre i el de les Terres de l'Ebre) m'han dit que no disposaven d'aquesta informació.

Per últim també he recercat material de propietat privada per a poder treballar-lo a casa, com les revistes de la "Reconstrucción" que la Sra. Paquita Asens (senyora entrevistada) em va deixar on hi ha, detalladament, tot allò que la SNRDR va fer a nivell estatal (incloent-hi Móra d'Ebre). Aquestes set revistes m'han servit de gran ajuda, ja que hi havia els plànols de totes les obres, fotografies d'aquestes ja finalitzades, detalls dels picaports o altres elements decoratius i una breu explicació de com es van dur a terme les obres a cada municipi.

La recerca em va conduir fins al CERE (Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre), de Flix. Vaig enviar un correu electrònic per demanar informació sobre "Las Regiones Devastadas" i les seves obres aquí a la Ribera d'Ebre però no em van poder ajudar ja que no disposaven de tal informació. També es va contactar via online amb els l'Arxiu Històric de Salamanca i l'Arxiu de la Memòria Històrica de Madrid. La resposta d'aquests dos ha estat que no dis online en la qual s'ha contactat amb el CERE de Flix, l'Arxiu Històric de Salamanca i l'Arxiu de la Memòria Històrica de Madrid. La resposta d'aquests dos ha estat que no disposen de la documentació necessària que ampliar la ja recercada. posen de la documentació necessària que ampliar la ja recercada.

La segona part és la recerca empírica de testimonis vius d'aquell període que van poder assistir a la reconstrucció a mans del SNRDR.

Les entrevistes han estat presencials amb preguntes obertes sota guió previ i circulars per tal de que la gent gran pugui explicar tot allò que li ve a la ment sobre el tema de les Regions Devastades i la seva acció aquí a Móra d'Ebre. Els hi feia preguntes variades i reconduïda el discurs quan les explicacions perdien interès. El recull de la informació verbal i no verbal l'anotava en un bloc de notes que després he transcrit al treball a mode literal. La selecció dels entrevistats no ha estat aleatòria, la tutora Sr. Pilar Montagut ha escollit i m'ha acompanyat fins la població diana amb el perfil adient: majors de vuitanta anys sense alteració rellevants de les capacitats de memòria. Altrament i com a complementari al perfil s'ha tingut en compte el fet ideològic a nivell polític , molt present entre els entrevistats. Un fet com el de la guerra civil, tant emotiu per als afectats, m'ha fet tindre cura en buscar i reflectir opinions diverses a nivell subjectiu entre els testimonis. Les diferents percepcions de tots dos bàndols polítics han estat enriquidores des de l'anàlisi objectiu dels fets ocorreguts.

5.- ANÀLISI DE LES ENTREVISTES

L'anàlisi està realitzat a partir de l'annex I de la pàgina 47 on hi consten recollides literalment totes les entrevistes realitzades.

1.- Per vostè, l'acció del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Molt positiva – 2

Positiva – 8

Coincideixen amb els mateixos motius: la intencionalitat del SNRDR fou bona per al poble. A més de reconstruir tot allò destruït per la Guerra Civil, també va donar feina als homes del poble, els quals a canvi de jornal per a subsistir ells i les seves famílies intentaven retornar el poble a la normalitat.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?

El 100 % dels entrevistats coincideix en que foren els homes l'única força. Les úniques màquines existents estaven destinades a matar i destruir però no a arreglar.

El paisatge que es veia a Móra d'Ebre era runa i ferro. A més de gran quantitat de runa que els homes van tirar al riu va desbordar-lo i inundà l'actual passeig de l'Ebre.

Més de 150 homes van apuntar-se als treballs de reconstrucció del SNRDR, aquesta quantitat d'homes gairebé constituïa la majoria d'homes locals capaços de treballar a les ordres d'un cap de comandament d'obres que els dirigia segons projecte planificat des de l'Oficina Comarcal de Tortosa.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

Tant per que els entrevistats ho diuen obertament com pel que es desprèn de la resposta l'acceptació és bona en les opinions del 100 % dels entrevistats.. Coincideixen en que fou una ajuda per al poble independentment de la ideologia política.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

Coincideixen el 100 % de la mostra en que eren homes lliures els quals s'apuntaven a unes llistes voluntàriament per treballar a canvi d'un sou. Els requisits que s'exigien era força i capacitat de resistència. No hi havia cap dona treballant en aquesta feina de reconstrucció.

5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Si estaven assegurats adientment. Estava considerat com qualsevol altre treball. Molts del que van treballar ara tenen jubilació gràcies al SNRDR.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

- El circuit d'aigües i els clavegueram. És una cosa imprescindible per a un poble tenir aigua corrent i abans de la guerra civil Móra d'Ebre en tenia. Cinc persones defineixen únicament el tema d'aigua com la principal destrucció. Coincideixen justificant la pregunta per la feinada que suposava d'anar amb gerros enormes a buscar aigua al riu i era una feinada anar i tornar carregat amb tants litres d'aigua. (el 50% dels entrevistats)

- L'Església, el circuit d'aigües, l'escola, la Caserna de la Guàrdia Civil i totes les cases dels habitants de Móra d'Ebre que van quedar greument afectades o bé destrossades per complet. Jo no en destacaria cap. Tres persones. Una d'elles afirma que hi havia alguns projectes que no estaven vistos fins ara, com

el "Hogar Rural de Juventudes", una cosa del franquisme i reforçar el mur del carrer S. Valentí. (el 30% dels entrevistats)

- No solament els edificis, sinó també la moral i l'esperit de les persones. Suposo que tot va afectar, però el que més, l'aigua corrent. (el 10 % dels entrevistats)

- Les cases ,greument afectades, de la població de Móra d'Ebre. (el 10% dels entrevistats)

El total de persones que han nombrat la reconstrucció del circuit de l'aigua corrent com el més important, representen el 90% dels entrevistats.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

La majoria coincideix de que anècdotes no en tenien. Associen l'anècdota amb temps feliços i per això responen que no en tenien.

Els records venen a ser semblants:

- Vivències de misèria i fam. Incertesa d'allò bàsic: el menjar quotidià.
- Por i angoixa.
- Familiars ferits, morts i desapareguts.
- Supervivència com a tasca diària duríssima. Més d'un robatori.
- Desolació en el paisatge diari. El riu desbordat, carrers plens de pedres enormes, cases inhabitable...
- Ésser humans amb els ànims destrossats. Ràbia i impotència davant la destrucció. Molta tristor: "tornar a començar de nou".
- Realització de injustícies i moltes incoherències: " tot i guanyar els franquistes maten a un gran constructor que era de dretes".
- Els nens varen perdre la infantesa. No hi havia temps per a jugar, sol per sobreviure conjuntament amb els seus: pares, germans...
- Misèria a tots nivells: paisatgística/estructural, familiars i econòmica.

A part dels records cal destacar frases textuais que diuen molt:

" He vist tants canvis... que ja no em sorpren de res".

"És curiós: Qui poc té amaga menjar per viure i qui té molt, amaga vestides de princesa a una cova! Curiós, sens dubte..." M'ha sobtat la franquesa del relat quan ens fa veure que les prioritats van en funció de tenir cobertes les necessitats bàsiques. Qui menys té la supervivència i qui això ja ho té garantit tot allò important però no bàsic.

L'únic testimoni que recorda un temps viscut amb un somriure és una entrevistada que explica com el seu marit es va enamorar d'ella en aquests temps tant difícils: "Entre tanta misèria i destrossa, que passin coses així ajuda a sobrepassar-ho tot millor". L'anàlisi d'aquest testimoni reflecteix que l'amor forma part de la felicitat i està considerat com un dels pilars que completen les necessitats vitals que cal cobrir per sortir-se'n de la depressió i construir projectes d'esperança i futur.

6.- CONCLUSIONS

Tenint en compte els objectius marcats a l'inici d'aquest treball de recerca:

Comparar el abans i després de la Guerra Civil a Móra d'Ebre amb l'elaboració d'un eix cronològic i els edificis afectats i reconstruïts posteriorment.

Aportar nou material inèdit per a que generacions futures coneguin la situació de la postguerra a la Ribera d'Ebre i, en especial, a Móra d'Ebre.

Conèixer l'opinió de les persones que visqueren aquest període històric i recorden la reconstrucció de la població després de la Guerra Civil a mans de la SNRDR.

Puc concloure dient que el resultat ha estat satisfactori i molt enriquidor.

En compliment a l'objectiu primer s'ha elaborat un eix cronològic de Móra d'Ebre, per tal de fer una comparativa visual a nivell cartogràfic i poder observar la diferència que es va produir abans de la guerra, durant i després d'aquesta, i constatar les variacions de les edificacions i els seus usos. La recerca cartogràfica ha finalitzat satisfactòriament després d'haver trobat a l'Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre un mapa de l'any 1945 que tracta sobre una de les reconstruccions més importants en aquesta localitat: la canalització d'aigua corrent i el clavegueram. Amb aquest mapa s'ha comparat com han canviat els límits de Móra d'Ebre, com ha augmentat el volum i la dispersió de la gent, les modificacions en les construccions, etc. També s'ha marcat allí on vivien la gent entrevistada i on viuen actualment ara per comprovar si segueixen a la mateixa residència o bé, després de la Guerra o a posteriori, es traslladaren.+

Altrament, com a valor afegit, s'ha establert l'elaboració d'un eix cronològic per tal de situar l'objecte d'estudi amb el seu entorn conjuntural internacional a nivell social i històric. A l'eix s'ha ubicat les edificacions derruïdes amb el contingut de la fitxa de dades bàsiques de cadascuna de les obres abans relacionades.

També un dels objectius que estava damunt la taula era el d'aportar nou material inèdit per a que generacions futures coneguin la situació de la postguerra a la Ribera d'Ebre i, en especial, a Móra d'Ebre. Doncs bé, també s'ha pogut culminar aquest segon objectiu amb èxit, raó per la qual em satisfà saber que els nois i noies que vindran després de mi i tinguin la curiositat per indagar i conèixer més sobre aquest tema, tinguin a l'abast la meua recerca.

En quan a material nou, s'ha trobar el mapa de l'any 1945 que a l'Ajuntament de Móra d'Ebre no el tenien degut a un incendi i, el més recent, datava de l'any 1975. També s'aporta gran quantitat de material fotogràfic: algun extret de la Xarxa, de l'Arxiu Històric de la Ribera d'Ebre, de l'Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre, de l'Arxiu Comarcal de Tarragona, de revistes d'interès cultural com "La Riuada", etc.

Per últim, i no menys important, el tercer objectiu era poder conèixer l'opinió de les persones grans ver la reconstrucció de la població després de la Guerra Civil a mans de la SNRDR. Aquest últim punt, i gràcies a les entrevistes realitzades, també ha estat assolit. Cal destacar i donar-li la importància que es mereix ja que la memòria de la nostra gent gran és tant o més important que tots els documents, mapes i fotografies que hi ha i que he pogut tenir a l'abast. La gent recorda els fets viscuts d'una manera corprenedora. Les seves vivències les narren tal i com les van viure, la seva opinió la donen a partir de fets viscuts de primera mà i ens la transmeten de manera emotiva i alhora subjectiva, aportant sempre un contrapunt com són els sentiments i vivències personals de cada home i dona entrevistat.

Les conclusions a nivell de gruix d'informació trobada són força positives. A part d'anar presencialment als Arxius Històrics per recavar tota mena de

documents i plànols, sempre quedava un buit i informació mal enllaçada entre sí. Els "fils" que ho han acabat de lligar tot i han aportat llum a la situació ha estat l'extens treball de camp, els documents de cases particulars (com ara revistes de l'època, alguna fotografia, etc.) i la recerca *online* a blogs oficials i a pàgines on hi estava penjat moltíssim material fotogràfic de l'època (com n'és el cas del reportatge fotogràfic a càrrec del Sr. Robert Capa).

A nivell personal, aquest treball ha estat molt enriquidor.

La recerca no ha estat fàcil, ha estat llarga i dispersa en la ubicació, un repte constant.

Amb aquesta recerca he posat cara i cognoms a la història, l'he personalitzat en la gent entrevistada, testimonis de primera mà que magnifiquen les narracions documentals. Aquest fet rellevant explica el pseudònim escollit "fulls amb ànima" amb homenatge als supervivents.

Tot això m'ha enriquit no solament a nivell personal, sinó a nivell intel·lectual i emocional ja que he pogut entendre i visualitzar millor els fets d'aquella època, el perquè de les coses que hi van passar i sobretot, com ho van viure els que hi van ser en primera persona.

En definitiva, a nivell personal, he madurat i de après què:

Darrera cada mirada s'amaga un tresor incalculable i passatger, un tresor que ni els gran conqueridors podrien posseir mai: la memòria cal recollir-la i transcriure-la per a que no es perdi.

A la guerra, ni vencedors ni vençuts. A la guerra misèria, fam i dolor. A la guerra, ni bons ni dolents, a la guerra joves arrancats de les mans de les seves mares. Un entrevistat digué: "va costar 5 o 6 anys reparar els desperfectes materials, però els morals van costar molt més"⁹

La memòria de la gent gran molts cops s'infravalora, però en ella resideix l'experiència de la vida i darrera uns ulls cansats de parpellejar, la joia de l'esperança.

⁹ Visualitzar l'annex II de la pàgina 80.

He arribat a la senzilla però certa conclusió que en tota època i en tota societat, sempre hi ha conflicte, diferent bàndols, alguns oposats entre sí i d'altres associats contra un tercer, un que guanya i l'altre que perd, mai hi ha igualtat; però resideix en les persones poder canviar-ho, poder seguir endavant vers les dificultats que ens trobem, tal i com ho van fer al seu torn, els homes i dones de Móra d'Ebre després de la Guerra Civil i la Batalla de l'Ebre.

Com deia una entrevistada "cal que tinguem molt present el passat, per no cometre els errors que ens van portar a situacions com aquelles". A més a més afegia un entrevistat "foren temps difícils als quals no s'hi ha de tornar".

Per tant concloc la meva recerca dient:

" Les penes i misèria d'aquets testimonis ens han de fer veure que cal posar seny i diàleg a les desavinences. Els joves cal que mirem al passat per cohesionar un futur en pau."

7.- BIBLIOGRAFIA

- García Puerto, Xavier (2000) *"El patronat treig Montagut de Móra d'Ebre 1942-1972, corrupció i franquisme a la Ribera d'Ebre"*. Ed Daliner [Consultat: 2 d'agost 2012]
- Bayerri Raga, Josep (1945) *"La reconstrucción de Tortosa: 1940 – 1957"* [Consultat: 17 de juliol 2012]
- Bayerri Raga, Josep (1947) *"Reconstrucción"* [Consultat: 18 de juliol 2012]
- Bartlett, Agustín (1956) "Puntos de vista" [Consultat: 28 de juliol 2012]
- Enriqueta Antolí (1995) *"Regiones Devastadas"*. Ed Hispánica [Consultat: 3 de juny 2012]
- Ochoa Villalba, Ana M^a (2005) *"Regiones Devastadas: Una mirada retrospectiva hacia la posguerra a través de la Literatura"*. Añil 26. Centro de Estudios de Castilla la Mancha.
- Solé, Josep i Launes, Joan *"La Riuada: La nostra postguerra (abril 1995)"* [en línia] <http://www.riberaebre.org/lariuada/> [Consultat: 16 de febrer de 2012]

Revistes "*Reconstrucción: Dirección General de Regiones Devastadas y Reparaciones*"

- Març 1945 [Consultat: 3 de febrer de 2012]
- Juny 1945 [Consultat: 3 de febrer de 2012]
- Juliol 1945 [Consultat: 3 de febrer de 2012]
- Octubre 1945 [Consultat: 7 de febrer de 2012]
- Desembre 1945 [Consultat: 8 de febrer de 2012]
- Novembre 1946 [Consultat: 9 de febrer de 2012]
- Maig 1947 [Consultat: 10 de febrer de 2012]
- Octubre 1947 [Consultat: 11 de febrer de 2012]

TESTIMONIS VIVENTS

- Sra. Brígida Jiménez de 93 anys
- Sra. Mercé Berenguer de 92 anys
- Sra. Paquita Asens de 88 anys
- Sra. Josefina Rodes de 86 anys
- Sra. Àngels Sarroca de 92 anys
- Sr. Ramón Ribera de 86 anys
- Sr. Pere Escribà de 92 anys
- Sr. Antònio Terré de 85 anys
- Sra. Concepció Faneca de 82 anys
- Sra. Emília Domènech de 88 anys.

8.- WEBGRAFIA

- INSTITUT NACIONAL D'ESTADÍSTICA [en línia] www.ine.es [Consultat: 22 d'agost 2012]
- DICCIONARI CATALÀ [en línia] www.diccionari.cat [Consultat: 23, 24, 25, 26 d'agost 2012]
- ENCICLOPEDIA CATALANA [en línia] www.enciclopedia.cat [Consultat: 11, 12, 13, 14, 15 de juliol 2012]
- MCRIT (REVISTA) [en línia] www.mcrit.com [Consultat: 24 de juliol 2012]
- GENERALITAT DE CATALUNYA [en línia] www.20gencat.cat [Consultat: 14 de juliol 2012]
- SLIDES SHARE [en línia] www.slideshare.net [Consultat: 2 de març 2012]
- BLOG "CARTAS GUERRA CIVIL 1936 – 1947" [en línia] <http://cartasguerracivil1936-1947.blogspot.com.es/> [Consultat: 3 de abril 2012]

ANNEX I: ENTREVISTES

Com s'han fet les entrevistes:

Les entrevistes s'han fet presencialment, sense ser gravades mitjançant cap enregistradora de veu, a persones majors de 80 anys, totes elles de Móra d'Ebre i pobles veïns les quals viuen a Móra d'Ebre. S'han entrevistat persones d'ambdós sexes i amb professions diverses per comprar el punt de vista i el què recorda cadascú. A part de les preguntes bàsiques per conèixer millor l'entrevistat/da i les seves dades personals s'ha elaborat un guió a seguir per a les preguntes. S'ha tingut en compte les preguntes següents, però també d'altres en relació amb el què anava contant la persona entrevistada.

Guió de preguntes:

- 1.- Per vostè, l'acció del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?
- 2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?
- 3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?
- 4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?
- 5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?
- 6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?
- 7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Persones entrevistades:

Sra. Brígida Jiménez de 93 anys

Sra. Mercé Berenguer de 92 anys

Sra. Paquita Asens de 88 anys

Sra. Josefina Rodes de 86 anys

Sra. Àngels Sarroca de 92 anys

Sr. Ramón Ribera de 86 anys

Sr. Pere Escribà de 92 anys

Sr. António Terré de 85 anys

Sra. Concepció Faneca de 82 anys

Sra. Emília Domènech de 88 anys.

Sra. Brígida Jiménez

De 93 anys. Va néixer a Jaén, però es traslladà a Móra poc després d'acabada la guerra. Es dedicava al camp i a la neteja.

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Va ser molt positiva ja que es van destrossar moltes infraestructures i edificis que ja es tenien i que el poble necessitava com per exemple el circuit d'aigües i gràcies al Servei Nacional de Regions Devastades es va reconstruir, al igual que moltes altres edificacions necessàries per a Móra d'Ebre.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?

No, no. Sense màquines. Totes les pedres d'edificis destrossats per les bombes van deixar molts carrers intransitables i fins i tot van caure al damunt d'altres edificis provocants danys i desperfectes considerables. I tot això o van retirar els homes que treballaven al Servei de Regions Devastades.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

Hi ha opinions per tot, jo ja he dit la meua, però les Regions Devastades van reconstruir tot allò que era necessari per la gent del poble i, per tant, la visió és positiva.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

No els reclutava l'Estat, en absolut. Era una feina com una altra. Anaven a treballar a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i se'ls i pagava

un sou. Com a un pastisser que se li paga per la seva feina. En aquell temps, els homes (ja que les dones no hi tenien lloc en aquella feina) es van bolcar en ajudar a treure la runa dels carrers i arreglar tot allò destrossat.

5.- Els treballador estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Si bé se'ls pagava un sou, suposo que estaven assegurats contra riscos com ara que algú es fes mal o així. No ho sé ben bé, però suposo que sí.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

Com ja t'he dit, el circuit d'aigües i enllumenat del poble. Ja es tenia abans de la guerra i funcionava correctament, però amb les bombes i les bales que es van enviar d'un bàndol a altra i viceversa, van acabar per destrossar-lo casi al complet. Després, van venir els de les Regions Devastades i van arreglar-ho, cosa que facilità molt les coses.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Ai les vivències! Quines vivències he de tenir? Doncs de misèria i fam. Foren anys crítics en els quals, molts dies, les dones de les famílies no sabien si podrien posar algun aliment damunt la taula. A part de la fam i la misèria que acompanya una Guerra com la que va ser del 1936 al 1939, la por i l'angoixa pels familiars morts o ferits i fins tot desapareguts. Tot i amb això, es va intentar sobreviure a aquella catàstrofe i a dia d'avui, podem donar gràcies.

Sra. Mercé Berenguer

De 92 anys. Va néixer a Móra d'Ebre, on actualment hi resideix. Es dedicà a treballar a la fàbrica del seu home i també com a ama de casa.

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Crec que positiva, almenys al meu entendre. L'Església, les escoles, les cases, el pont que el van fer explotar els republicans, l'Ajuntament, etc., tot va quedar destrossat i es necessitava reconstruir-ho per a la població. Quan van venir el Servei Nacional de Regions Devastades, la gent estava en una situació molt dolenta, passant de la millor manera que es podia i tots els homes que van quedar i que podien treballar, es van apuntar a les llistes de les Regions Devastades i així portar un sou més a casa.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinària o amb la força d'homes?

No, sense maquinària. Els homes treien com podien les runes dels carrers i ho tiraven al riu. En aquell temps la força dels homes substituïa la de les màquines, al contrari d'ara. També recordo que amb prou feines es podia passar pel passeig on ara es fa un mercat ben maco, perquè el riu ho inundava en gran part, i el que el riu no arribava a cobrir, ho ocupava la quantitat tant gran de runes escampades per tot arreu. Allí on arribava la vista, hi havia runa i molts edificis afectats per les bombes i l'artilleria menys pesant com les metralleres i altres armes tant d'un bàndol com de l'altre.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

Sí, sens dubte. Tot el que va fer pel poble es va agafar de bona gana. Va donar feina als homes i per tant pocs o molts diners per a les famílies d'aquests. I va reconstruir l'Església, va fer un mur de contenció al carrer Sant Valentí, va reconstruir el pont que coneixem a dia d'avui i moltes altres coses necessàries.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

Era voluntari, com avui en dia aquell que decideix ser fuster, o paleta, o ferrers, o qualsevol altre ofici. Els homes disposats a treballar-hi (i aptes per fer força i que tinguessin resistència) s'hi podien apuntar per treballar-hi del que se'ls hi manés.

5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Sí, ja ho crec que els tenien assegurats. Complien l'horari laboral mínim i se'ls pagava un sou a final de mes. Tampoc era molt, no et pensis que amb aquells temps els sous eren elevats, però sí quatre drets per poder portar-los a casa i viure el més dignament que es pogués.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

Suposo que tot va afectar, però el que més, l'aigua corrent. Abans de la Guerra el poble, al igual que Móra d'Ebre, ja gaudia d'aigua corrent però degut als estralls de la guerra, el circuit d'aigües va quedar molt afectat i es va tenir que reconstruir de nou, i mentre no s'acabava es tenia que anar amb gerros o amb el que fos a buscar aigua al riu. Es feia pesat anar al riu carregats de gerros i recipients per recollir l'aigua del riu i portar-la a casa per a fer la vida quotidiana el més normal possible. El que vivia prop del riu ho tenia relativament bé, però el que vivia lluny, tenia feina cada cop que havia d'anar a per aigua al riu. Fou un gran canvi tornar a tenir aigua corrent al poble, com abans de la Guerra Civil.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Recordo que molts carrers on ara hi han tantes cases maques i tantes botigues plenes de coses boniques, abans no es podia ni passar, no era més que un carrer mal pavimentat (i alguns sense) que va quedar totalment col·lapsat per la immensa quantitat de runa que hi havia. Només pel fet d’haver tornat a construir tot això, ja es pot considerar com una gran labor per part dels obrers que hi van prendre part. També recordo de quina manera va pujar el riu aquells anys i va acabar per entrar al poble, fins al primer arc del pont, on ara es fa el mercat al passeig.

Sra. Paquita Asens

De 88 anys. Va néixer a Móra d’Ebre on actualment hi resideix. Vídua del Sr. Solé, el qual tenia una destil·leria a Móra d’Ebre i que estava immers en aspectes referents al Servei Nacional de Regions Devastades. Guarda força informació sobre el tema i set revistes titulades “La Reconstrucción” que parlen sobre el SNRDR i els seus projectes.

1.- Per a vostè, l’acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d’Ebre, fou positiva o negativa?

Positiva. Van ajudar a aixecar el poble després de la guerra i això és positiu mirant-s’ho d’un se miri. Gràcies a molta mà d’obra i anys d’esforços es va poder recuperar el que es va destrossar durant la Guerra Civil.

2.- L’extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d’homes?

Màquines? Ni una. A Móra d’Ebre se’n van anar a treballar al SNRDR més de 150 homes. En aquell temps, després d’una Guerra Civil i una Batalla de l’Ebre on van morir més de 140.000 homes, que es posessin a treball vora uns 150 al SNRDR era molt. Tot ells estaven a càrrec d’un cap que els dirigia i els manava què fer segons el projecte que venia donat des de l’Oficina Comarcal de Tortosa, on estaven els alts càrrecs del territori.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d’Ebre?

Sí, sens dubte. Les Regions Devastades van donar feina als homes i per tant pocs o molts diners per a les famílies d’aquests. I va reconstruir tot allò que la guerra va deixar malmès, una cosa bàsica per al poble.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma

voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

No, no! Era una feina totalment voluntària, com qualsevol altra. Va quedar tot tant destrossat que al passeig del pont, on ara es fa un mercat, abans arribava el riu fins a l'altura del passeig i entre el riu i les runes de les cases destrossades, amb prou feines s'hi podia passar amb el carro. Tot això va passar perquè es van tirar totes les runes al riu i clar, aquest va pujar de nivell i provocant inundacions a alguns llocs.

5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Suposo que sí, però aquesta informació del cert no la sé. Però els treballadors ja he dit que anaven de forma voluntària com en un treball qualsevol, per tant, havien de complir els requisits per treballar. A Móra d'Ebre n'hi havia més de 150 de treballadors i, tenint en compte que havia passat la Guerra Civil i la Batalla de l'Ebre, eren molts homes. En realitat, la Secció Nacional de Regions Devastades va fer molt bé aquí, però fins 3 o 4 anys d'haver començat la reconstrucció del poble, Móra d'Ebre no va tornar a ser com era: cases derruïdes per complet, morts pels carrers (que es van intentar treure el més aviat possible), el riu que arribava fins el primer pilar del pont inundant mig passeig, etc. Era una imatge desastrosa.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

Penso que va ser el circuit d'aigües i els clavegueram. És una cosa imprescindible per a un poble tenir aigua corrent, i abans Móra d'Ebre en tenia, però amb la guerra es va destruir i la Secció Nacional de Regions Devastades ho va reconstruir de nou. Mentre això no va estar arreglat i l'aigua va tornar a circular pel poble, s'havia d'anar en gerros enormes a buscar aigua al riu i era una feina anar-hi i tornar carregat amb tants litres d'aigua. A més la població no havia de pagar res per les obres, ja que els diners venien de l'Estat...

després d'una guerra, amb quins diners havien de pagar les obres? No n'hi havia de diners, només misèria.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

El que et puc contar jo no deu ser diferent al que ja t'han contat d'altres persones. Eren temps molt durs, això ja ho deus saber pel que t'han contat. El meu marit tenia destil·leria i embotellava un licor que es deia "Aromas de la Tierra Alta". Dintre del que cap vam viure bé, i el meu marit sempre va treballar molt dur. Encara guardo coses d'aquells temps, com per exemple unes revistes que es diuen "La Reconstrucción" que parlen sobre les reconstruccions que van fer al llarg de la postguerra a nivell estatal. Són molt instructives i s'hi pot veure detalladament com ho feien, el abans i el després, quins materials utilitzaven, plànols, etc. La llàstima és que en tenia una que parlava de Móra d'Ebre i t'hagués anat molt i molt bé per aquest treball de recerca, però aquest volum el van robar juntament amb d'altres llibres de la biblioteca que tenim a casa, on el meu pare hi passava llargues estones.

Sra. Josefina Rodes

De 86 anys. Va néixer a Móra d'Ebre on actualment hi resideix. Era propietària d'un estanc.

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Jo crec que fou positiva perquè van donar feina als homes per poder portar el pa a les seves famílies i van reconstruir el que s'havia destrossat durant la guerra, per tant, considero que ho van fer en benefici del poble i la seva gent.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?

No, sense màquines. Els homes treien com podien les runes dels carrers i ho tiraven al riu, per això va pujar tant el nivell del riu provocant alguna que altra inundació, com és el cas del passegi d'aquí de Móra, que l'aigua arribava fins al primer pilar del pont. En aquell temps la força dels homes substituïa la de les màquines, al contrari que ara.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

Suposo que deuen haver-hi opinions molt diverses, alguns els hi va semblar bé i d'altre potser no tant. En general, l'acceptació fou bona, com ja he dit, no només reconstruïen les cases i edificis afectats per la guerra, sinó també a les famílies amb els sous que se'ls pagava als treballadors, no molt elevats, però suficients.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma

voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

Era totalment de forma voluntària. Hi havia unes llistes on els homes disposats a treballar-hi s'hi podien apuntar, però no tots podien, ja que es necessitava una edat bona i força als braços per una feina com era la de obrer. A més, era una feina molt dura, de molta força física i destresa. No tothom valia per fer-ho.

5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Sí, tots estaven assegurats. Molts dels que hi van treballar ara tenen jubilació o la van tenir gràcies a haver treballat per les Regions Devastades.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

En generals, cada destrossa era significativa i greu per al poble de Móra d'Ebre. L'Església, el circuit d'aigües, l'escola, la Caserna de la Guàrdia Civil i totes les cases dels habitants de Móra d'Ebre que van quedar greument afectades o bé destrossades per complet. Jo no en destacaria cap, ja que totes van ser pèrdues molt importants per al poble i va costar temps i esforç tornar-les a reconstruir totes.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Bé, com a record que guardo, et podria contar el que segurament tots et contarien: foren uns temps difícils, amb molta misèria, amb els ànims pel terra per la pèrdua de familiars importants i estimats, etc. Feia por i a la vegada ràbia

veure aquelles cases, aquells edificis tant ben construïts reduïts a pedres trencades pels carrers. La guerra era així, després de matar-se entre ells i fer malbé molts edificis, calia tornar a començar de nou, i això portava el seu temps.

Sra. Àngels Sarroca

De 92 anys. Vídua del Sr. Vinaixa (propietari d'una cadena d'electrodomèstics i una joieria que porten el seu nom). Nascuda a Benissanet però resident a Móra des de que es casà.

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Positiva. Jo sóc de Benissanet, però vaig venir aquí des de que em vaig casar amb el meu marit, el Sr. Vinaixa. El que sí que et puc contar és de Benissanet, i allí, la SNRDR va fer la primera de les seves construccions, quan el pont encara s'estava arreglant a Móra. A Benissanet van fer força obres també, no tantes com a Móra, però sí. Van reconstruir l'Ajuntament, força cases de la gent del poble i l'Església (que al igual que va passar amb l'Escola de Móra, la van construir a un lloc diferent del que estava antigament ubicada).

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?

A Benissanet al igual que a Móra, tota la runa que hi havia pels carrers i la que també hi havia dintre de les pròpies cases es va enretirar del pas amb la força dels homes. Les màquines llavors no les tenien tant presents com ara, que tot es fa mitjançant màquines i pocs homes; abans era tot al contrari.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

El Servei de Regions Devastades, no solament va fer reconstruccions a Móra d'Ebre o a Benissanet, també va dur a terme els seus projectes a la Fatarella, a Corbera i a molts altres pobles, per no parlar de fora de Catalunya. Sigui com sigui, amb això vull dir-te que allí on hi hagi algú disposat a ajudar i a tornar a construir el necessari per a la població, és una bona obra. Per tant considera que tingué una bona acceptació. Després de la guerra, la majoria de les coses

quedaren reduïdes a pedres mal col·locades i edificis greument afectats pels bombardejos.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

La Secció Nacional de Regions Devastades era com una empresa. Ella posava els diners i els material i donava treball als homes capacitats per a que treballessin d'obrer i paletes o del que se'ls hi demanés. Per tant, una feina com qualsevol altra. El Sr. Josep Serres, que era un d'aquest paletes, era un gran treballador i va estar a càrrec de les obres del Convent de les Mínimes, la construcció d'uns arcs per al reg i una casa als Guiamets, ara que me'n recordo, que segueix igual que quan es va construir.

5.- Els treballador estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Sí, es clar. Totes ells estaven assegurats. La seva feina era molt pesada, per això només ho podien fer els homes, i no tots, ja que no havien de ser molts grans perquè la força era imprescindible. A Benissanet no se'n van apuntar tants com a Móra, i van venir més obrers de fora. A Móra no en van venir de fora, ja que eren molts els homes del mateix poble que hi treballaven. Se'ls pagava un sou al mes i treballaven en la reconstrucció o reparació dels edificis que se'ls manava. Els que manaven eren castellans, homes que se'ls designava des de la seu de les Regions Devastades i que estaven a les oficines de Tortosa, des de on hi depenia aquest territori i molts altres. Allí estaven els arquitectes, caps d'obra, els aparelladors, etc., i feien els projectes de les obres per a cada població.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

En general, tot va quedar perjudicat. No solament els edificis, sinó també la moral i l'esperit de les persones. Suposo que tot va afectar, però el que més, l'aigua corrent. Abans de la Guerra el poble, al igual que Móra d'Ebre, ja gaudia d'aigua corrent però degut als estralls de la guerra, el circuit d'aigües va quedar molt afectat i es va tenir que reconstruir de nou, i mentre no s'acabava es tenia que anar amb gerros o amb el que fos a buscar aigua al riu. Es feia pesat la veritat. A Benissanet però, no hi va haver tanta destrossa com a Móra, i el poc que va quedà afectat es va reconstruir.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Guardo records de la meua estància a Benissanet i després de casar-me, quan em vaig traslladar a viure a Móra d'Ebre. Els records de després d'una Guerra Civil no són precisament feliços. Famílies destrossades, edificis importants i que feia molts de temps que estaven construïts es van destrossar en un no res, les cases de la gent també van patir els estralls de la guerra de manera directa, la quantitat de vides humanes perdudes, etc. Per això cal que tinguem molt present el passat, per no cometre els errors que ens van portar a situacions com aquelles.

Sr. Ramón Ribera

De 86 anys. Conegut amb el sobrenom de Sr. Corder (donat pel nom de la casa). Nascut a Móra d'Ebre on ara hi resideix. Treballà sempre al camp.

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Positiva no, imprescindible. El poble de Móra d'Ebre quedà fatal després de la Guerra Civil. L'Església, les escoles, les cases, el pont que el van fer explotar els republicans, l'Ajuntament, tot. No va quedar res en peu a dures penes. Quan van venir el Servei Nacional de Regions Devastades a Móra d'Ebre, la gent estava en una situació precària, de subsistència total, i tots els homes que van poder, es van apuntar per anar a treballar del que fos possible a les Regions Devastades i portar quatre duros a casa. Recordo que molts carrers on ara hi han tantes cases maques i tantes botigues, abans no es podia ni passar, no era més que un carrer mal pavimentat (i alguns sense) que va quedar totalment col·lapsat per la immensa quantitat de runa que hi havia. Només pel fet d'haver tornat a construir tot això, ja és, per mi, un fet molt positiu.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?

No van utilitzar cap màquina, tot es feia a base de força humana. Tots els homes que van poder s'ho van apuntar i aquí a Móra hi van anar a treballar força homes que jo recordi. Tot i així, també hi havia homes, i alguns no tant homes (ja que eren molt joves), que no es van apuntar i es van dedicar a d'altres feines, com jo, que sempre he estat un pagès que ha cultivat les seves terres fins a dia d'avui.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

Sí, ja ho crec! Es van fer bones reformes dels edificis que es van destruir després de la guerra i van construir coses que abans no tenia el poble, com el que van fer al c/ Sant Valentí.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

No, no! Era una feina totalment voluntària, com qualsevol altra i retribuïda. Va quedar tot tant destrossat que al passeig del pont, on ara es fa un mercat, abans arribava el riu fins a l'altura del passeig i entre el riu i les runes de les cases destrossades, amb prou feines s'hi podia passar amb el carro. Tot això va passar perquè es van tirar totes les runes al riu i clar, aquest va pujar de nivell i provocant inundacions a alguns llocs.

5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Suposo que sí, però aquesta informació del cert no la sé. Però els treballadors ja he dit que anaven de forma voluntària com en un treball qualsevol, per tant, havien de complir els requisits per treballar. A Móra d'Ebre n'hi havia més de 150 de treballadors i, tenint en compte que havia passat la Guerra Civil i la Batalla de l'Ebre, eren molts homes. Després de la guerra, quedà una imatge francament desoladora; aquí i a tot arreu per on passà el desastre de la guerra.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

Penso que va ser el circuit d'aigües i els clavegueram. És una cosa imprescindible per a un poble tenir aigua corrent, i abans Móra d'Ebre en tenia, però amb la guerra es va destruir i la Secció Nacional de Regions Devastades

ho va reconstruir de nou. Mentre això no va estar arreglat i l'aigua va tornar a circular pel poble, s'havia d'anar en gerros enormes a buscar aigua al riu i era una feinada anar-hi i tornar carregat amb tants litres d'aigua. A més la població no havia de pagar res per les obres, ja que els diners venien de l'Estat... després d'una guerra, amb quins diners havien de pagar les obres? No n'hi havia de diners, només misèria.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Anècdotes? En aquells temps poques anècdotes que viure, allò era molt dur! Però recordo bé quan era un marrec i jo i el meu germà agafaven les bicicletes a punta de dia per anar a buscar 8 o 9 barres de pa a Calaceit per poder menjar. Ens llevàvem ben d'hora un com a la setmana, abans que sortís el sol, el meu germà i jo ja ens vestíem i trèiem les bicicletes per poder anar a per pa. També recordo que les escoles, que abans estaven prop del Consell Comarcal, allí on ara es fa el mercat, les van tornar a construir allí dalt, al davant de la Caserna de la Guardia Civil a mans del Sr. Josep Serres (Rafelet). Aquest home era de drete i sabia com ningú l'art de la construcció perquè era un dels millors paletes. Aquest home el van fer cap d'obres i va construir varies edificacions, entre elles les escoles, però el van afusellar, tot i ser de drete... això és la guerra.

Sr. Pere Escribà

De 92 anys. Nascut a Móra d'Ebre on ara hi resideix. Treballà al seu propi forn de pa i posseïa una trencadora d'ametlles. Conegut amb el sobrenom de "Pere del Forn".

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Positiva. Van ajudar a aixecar el poble després de la guerra i això és positiu mirant-s'ho d'un se miri. Gràcies a molta mà d'obra i anys d'esforços es va poder recuperar el que es va destrossar durant la Guerra Civil.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?

Amb la força d'homes, és evident. Potser van utilitzar algun tipus de mecanisme per facilitar l'extracció de les runes i la col·locació de les pedres, però sense cap maquinaria sofisticada com ara: tot a mà. La veritat és que a Móra s'hi van apuntar molts homes, tenint en compte la quantitat de baixes que van haver-hi durant la guerra, la majora d'homes que hi van quedar i que eren aptes per al treball, s'hi van apuntar.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

En general? Sí. Que ajudin a reconstruir el teu poble sempre s'accepta i més si donen feina als homes per portar alguna cosa a la boca a les seves famílies, independentment del bàndol polític que pertanyi el Servei de Regions Devastades, fou una ajuda per al poble.

Suposo que també hi ha el que qui opina el contrari, i totes les opinions són benvingudes, ja que en temes de política, no hi havia més bons que els que un mateix considerava com a tal, però com ja he dit, fou una ajuda important no

solament per l'aixecament de les construccions malmeses sinó també per que es va ajudar a les famílies i a la gent.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

Era de forma totalment voluntària. Com jo que era pastisser, la feina que tenien aquells senyors era tant normal com la meua. Feien les seves hores, treballaven com a paletes o com al que els hi manessin i se'ls hi pagava un sou.

5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Sí, tots estaven assegurats. Ja t'he dit que era una feina corrent, per tant el sou (que suposo que devia ser lo mínim per sobreviure i anar passant) se'ls donava al final del mes i complien la seva jornada laboral com qualsevol altre treballador.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

Es van destrossar moltes edificacions importants com l'Escola, l'Església, el pont, la xarxa d'aigües gràcies al a qual el poble tenia aigua corrent, etc. Però per mi, el més important a nivell sentimental era les cases (greument afectades) de la població de Móra d'Ebre. Les cases, moltes de les quals, van quedar inutilitzades degut al constant bombardeig, van quedar molt malament i algunes famílies malvivien com podien. Eren temps molt durs, temps en els que la gent no sabia que posaria a la taula per dinar, per això s'ha de valorar i s'ha de fer un càrrec de consciència per a que coses així no tornin a passar.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Quines vivències vols que tingui un homes com jo? Tota la vida he viscut aquí a Móra d'Ebre, ajudant a la família amb el forn de pa propietat nostra i he pogut veure els estralls d'una Guerra Civil dura i llarga. Records amargs alguns i més bons altres, com segurament tothom. La gent vivia com podia, i cadascú s'arreglava el seu de la millor manera possible. Foren temps difícils als quals no s'hi ha de tornar.

Sr . Antònio Terré

De 85 anys. Nascut a Móra d'Ebre on ara hi resideix. Fou propietari d'una empresa de taxis a Barcelona.

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Jo sóc fill de Móra d'Ebre, però vaig anar a la capital, a Barcelona, on tenia una empresa de taxis, però el temps que vaig estar a Móra, vaig poder veure les obres que va fer la Secció Nacional de Regions Devastades i després d'aquell desastre tant greu que va ser la Guerra Civil, que algú vingui i arregli tot el que es va trencar i destruir, sempre és beneficiós per al poble. A més, donaven un sou als treballadors per poder portar quatre duros a casa i així menjar.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?

Això tu que ets jove i ho coneixes tot a base de màquines, que abans la gent no en tenia ni idea de maquinària, per tant, els homes i la seva força eren els encarregats de treure les runes i abocar-les al riu. El poble va quedar molt destrossat i fet pols, molta runa les carrers, molta misèria, etc.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

Suposo que van haver-hi tantes opinions com persones del poble, però en general crec que sí, ja que va fer una bona obra aquí a Móra d'Ebre i a altres pobles veïns també, per tant, l'acceptació fou bona en general.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

El treball de obrer al Servei de Regions Devastades era tant normal i digne com qualsevol altre, com un pastisser, o un fuster o qualsevol altra professió. Se'ls hi pagava un sou i treballaven a les ordres d'uns oficials castellans que designava el Servei de Regions Devastades. Aquests encarregats d'obres venien de diferents llocs a Móra d'Ebre per seguir l'evolució de les obres i es llogaven una casa al poble o bé se'n feien una ells mateixos.

5.- Els treballador estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Sí. Com ja he dit, al ser un treball corrent se'ls pagava un sou a final de mes per les hores treballades. La veritat es que era un treball força dur això de ser obrer: haver de treure les runes, tornar a aixecar amb les teves mans el que un dia va ser, etc. Era dur, sens dubte!

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

Per mi no n'hi ha cap en especial que hagués afectat més o menys: tots eren importants i tot necessaris, sinó, perquè creus que els haurien construït? Després de la destrucció no solament es tenia en ment de construir de nou el destrossat, sinó que també hi havia alguns projectes que no estaven vistos fins ara, com el "Hogar Rural de Juventudes", una cosa del franquisme. No sé si es va arribar a fer o no, però no solament van tornar a construir el que es va destrossar com l'Església, el circuit d'aigües, el pont, sinó també altres edificis com aquest del "Hogar Rural de Juventudes" o com el mur de contenció del c/ Sant Valentí.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Ai, d'anècdotes ben poques, ja t'he dit que me'n vaig anar a Barcelona pel negoci de taxis que tenia allí. El que sí que et puc dir es que després d'una guerra on s'han fet les barbaritats més grans, els ànims estaven pel terra,

l’economia també i no en parlem de la població: cases destrossades, el pont volat, inundacions al passeig de baix per l’augment del nivell del riu, l’Església, l’escola i moltes altres edificacions importants greument afectades, etc. Va costar 5 o 6 anys reparar els desperfectes materials, però els morals van costar molt més.

Sra. Concepció Faneca

De 82 anys. Nascuda a Benifallet, però visqué un temps a Pinell de Brai (casada) i a Alemanya. Actualment està a la residència per gent gran de Móra d'Ebre.

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Hi vaig arribar acabada la guerra ja que vaig viure un temps al Pinell de Brai, més tard a Benifallet i deu anys a Alemanya, però se del cert que la Guerra Civil va fer estralls en aquesta zona a causa de la Batalla de l'Ebre i no solament per les vides perdudes, que fou molt greu, sinó per tot allò que es va destrossar, i el SNRDR ho va arreglar per al poble. Positiu.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinaria o amb la força d'homes?

Amb la força dels homes, evidentment. En aquella època, màquines poques. Tot es feia amb l'esforç humà i si se'n necessitaven més, doncs més, però poques màquines havien per treure les runes que deixà la Guerra Civil per tot el poble.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

Ja t'he dit que hi vaig viure poc aquí. En la meua vida no he parat de moure'm. Sóc filla del Pinell de Brai, però després de tornar d'Alemanya, em vaig posar a treballar per al Sr. Bifredo, un dels caps de les Regions Devastades a l'oficina comarcal de Tortosa. Jo era l'encarregada de fer-li els seus encàrrecs i no solament això, també feia funcions de secretaria. Era una excel·lent persona i la seva dona també. Es va fer construir una casa immensa a les afores del Pinell de Brai a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades. Era immensa, i me'n recordo perfectament perquè jo hi vaig estar vivint molts anys.

Suposo que degut a la gran tasca que tenia el Servei Nacional de Regions Devastades de reconstruir el que s'havia destrossat, fou ben acceptada.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

No, l'Estat no els reclutava. Era una feina totalment voluntària, com qualsevol altra. Els homes anaven a treballar a les ordres d'un cap d'obres que duia a

terme el projecte i se'ls pagava un sou a final de mes. Però pots contar el sou que era, ben just. En aquells temps només tenien bon sou els que no suaven la camisa, els que donaven ordres. Els altres pobres, el sou just per sobre viure, i molts ni això.

5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Sí, hi tant. Els treballadors estaven tots assegurats. Se'ls i pagava un sou com ja t'he dit i complien amb la jornada laboral. Era un treball molt pesat i que requeria de força i resistència, per això hi anaven els homes. Recordo com el Sr. Bifredo feia els càlculs i mirava les hores treballades dels obrers. La imatge que em ve primer al cap quan penso en aquell home, és la d'una figura assegurada a la cadira del seu despatx, submergit en papers, càlculs i molts plànols.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

Al poble de Móra d'Ebre no ho sé, ja que he estat vivint a molts llocs durant la guerra i posteriorment d'aquesta, però a Benifallet el que més va afectar a la població fou la xarxa d'aigües subterrànies que passaven pel poble i l'enllumenat. Durant la Guerra es va destrossar per complet, juntament amb altres edificacions que quedaren afectades greument (com és el cas de

l'Església). Gràcies al Servei Nacional de Regions Devastades, al poble de Benifallet van tornar a tenir llum i aigua, ja que aquesta última la feien pujar des del mateix riu. Per a mi, va ser el que més es necessitava en aquell moment al poble.

7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Les meves vivències no tenen res d'especial, bé, un poc sí. Vaig néixer a Benifallet, me'n vaig anar al Pinell quan començà la guerra temorosos dels atacs d'ambdós bàndols. Més tard em vaig casar i me'n vaig anar a treballar al balneari de Cardó (propietat d'uns familiars meus). Allí on he anat, m'han apreciat i volgut la meua feina com la que més. He treballat a Cardó, a la Costa Brava, al Pinell de Brai (a càrrec del Sr. Bifredo) i així molts anys sense parar. A Alemanya vaig aprendre, com és natural, l'Alemanys i l'Italià, ja que la meua filla està casada amb un noi Italià. Gràcies a Déu mai m'ha faltat res. Durant la guerra es va passar malament, com tothom. Es va sobreviure de la forma més precària possible, però poc a poc la cosa millorà i, a dia d'avui, he vist tants canvis... que ja no em sorprenen de res. Com a anècdotes, te'n podria dir moltes, no veus que sóc ja una dona gran? Però n'hi ha una que la recordo com si fos avui. Estava amb el meu pare, de ven petita, al tros collint els cigrons ben de pressa perquè els franquistes (negres que se'ls hi deia en aquella època) venien cap al Pinell de Brai. No vam parar fins que vam recollir tots els cigrons i els vam guardar, juntament amb altres coses "de valor" en un forat a un cova. Sentíem els trets i les bombes com si ens caiguessin a pocs centímetres d'on estàvem nosaltres. La por no es pot descriure, però al arribar a la cova vam trobar un baül ple de roba brodada i coses de "senyoreta" que una família rica del poble havia amagat allí per a que quan vinguessin els soldats, no els hi poguessin prendre. És curiós: Qui poc té amaga menjar per viure i qui té molt, amaga vestits de princesa a una cova! Curios, sens dubte...

Sra. Emília Domènech

De 88 anys. Nascuda a Móra d'Ebre on ara hi resideix. La seva família tenia una casa de mobles amb el nom de “Domènech Mobles”. Casa amb Ramón Català: l'oficial encarregat de la supervisió de les Regions Devastades a Móra d'Ebre.

1.- Per a vostè, l'acció del Servei de Regions Devastades i Reconstrucció a Móra d'Ebre, fou positiva o negativa?

Jo crec que fou positiva perquè van donar feina als homes per poder portar el pa a les seves famílies i van reconstruir el que s'havia destrossat durant la guerra, per tant, considero que ho van fer en benefici del poble i la seva gent.

2.- L'extracció del material derruït per la guerra el van dur a terme amb algun tipus de maquinària o amb la força d'homes?

No, sense maquinària. Els homes treien com podien les runes dels carrers i ho tiraven al riu. En aquell temps la força dels homes substituïa la de les màquines, al contrari d'ara.

3.- En general, el Servei de Regions Devastades i Reconstrucció, va tenir una bona acceptació al poble de Móra d'Ebre?

Suposo que deuen haver-hi opinions molt diverses, alguns els hi va semblar bé i d'altre potser no tant. El meu home, Ramón Català, el van traslladar a les oficines de Tortosa perquè aquí a Móra d'Ebre el ciment i d'altre material per a la reconstrucció del poble no arribava al seu destí. Amb això vull dir que terceres persones es quedaven amb part del material destinat per a la reconstrucció del poble i amb allò es feien cases o el que necessitessin. El meu home, com tenia el seu caràcter, el van destinar aquí per posar ordre. Venia cada dos mesos aquí a Móra a revisar els comptes i el flux de material destinat a les obres. A molts dels responsables de la apropiació indeguda del material els va despatxar i els restituí per d'altres amb més aptituds per al càrrec.

4.- Els homes que treballaven en la reconstrucció del poble a càrrec del Servei Nacional de Regions Devastades i Reconstrucció era de forma voluntària, els reclutava l'Estat o era una feina remunerada com qualsevol altra?

Era totalment de forma voluntària. Hi havia unes llistes, que recordo haver-li vist al meu marit més d'un cop, on els homes disposats a treballar-hi s'hi podien apuntar. Recordo com alguns homes venien a casa i li demanaven feina al meu marit per treballar.

5.- Els treballadors estaven assegurats? Complien les lleis d'horari laboral mínim?

Sí, ja ho crec que els tenien assegurats. Complien l'horari laboral mínim i se'ls pagava un sou a final de mes. Tampoc era molt, no et pensis que amb aquells temps els sous eren elevats, però sí el suficient per poder menjar a casa. Molts dels que hi van treballar ara tenen jubilació o la van tenir gràcies a haver treballat per la Secció Nacional de Regions Devastades i, per tant, haver cotitzat.

6.- De tots els edificis destruïts durant la Guerra Civil Espanyola, quin fou el que més va perjudicar (segons el seu parer) al poble de Móra d'Ebre? Per què?

En generals, cada destrossa era significativa i greu per al poble de Móra d'Ebre. L'Església, el circuit d'aigües, l'escola, la Caserna de la Guàrdia Civil i totes les cases dels habitants de Móra d'Ebre que van quedar greument afectades o bé destrossades per complet. Jo no en destacaria cap, ja que totes van ser pèrdues molt importants per al poble i va costar temps i esforç tornar-les a reconstruir totes.

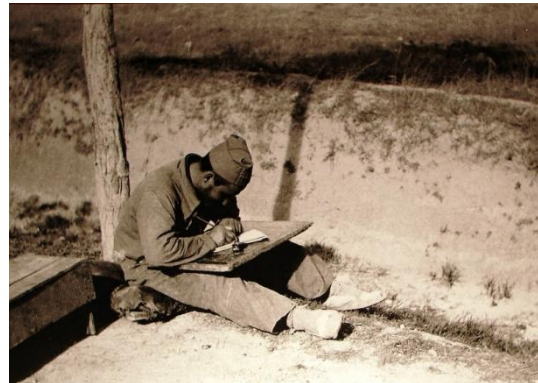
7.- Les seves vivències d'aquella època. Quin record en guarda? Anècdotes?

Bé, com a record que guardo, et podria contar el que segurament tots et contarien: foren uns temps difícils, amb molta misèria, amb els ànims pel terra per la pèrdua de familiars importants i estimats, etc.

L'única anècdota que puc contar-te es que el meu home, el Ramón, el van destinar aquí pel que ja t'he contat i solament van fer falta els 15 dies que va estar aquí a Móra d'Ebre per a enamora'ns. A partir de llavors, va demanar el trasllat i va venir aquí amb mi. Entre tanta misèria i destrossa, que passin coses així ajuda a sobrepassar-ho tot millor.

ANNEX III : De la reconstrucció del poble a la reconstrucció moral.

Durant el període en que es va produir la Guerra Civil espanyola, no solament van tenir lloc la mort i la destrucció, sinó també l'amor i l'enyorança de familiars, amics i enamorats. Tot fent la meua recerca, vaig poder llegir un seguit de cartes que combatents d'ambdós



bàndols van enviar a les seves famílies, però sobretot a les seves estimades per informar-les de la situació en la que estaven, de les ganes que tenien d'acabar amb tot allò o simplement el molt que trobaven en faltar la calor de la llar.

Per això, he volgut afegir als annexes aquestes cartes ja que el treball gira al voltant de la reconstrucció dels pobles més afectats per la Guerra Civil però, i les persones, ens oblidem d'elles?

Han passat més de 70 anys des de la duríssima batalla de l'Ebre i encara es troben cadàvers semi enterrats com el d'aquest soldat, carregat de munició i amb un tinter (proba de la necessitat vital d'escriure als seus éssers estimats, comparable a la necessitat de sobreviure en aquella guerra).



Fotografia:

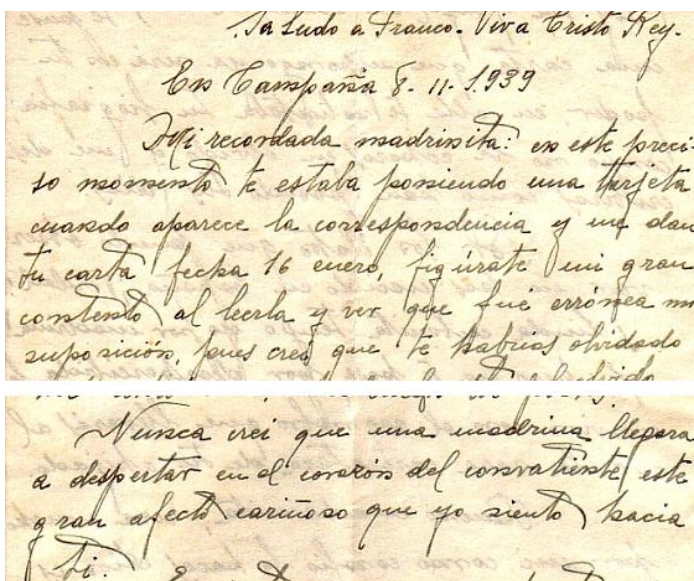
La trinxera, Corbera d'Ebre

La correspondència permetia al soldat mantenir connexió amb la vida. Per a la moral dels combatents era tant important rebre y escriure cartes, que les autoritats afavorien la correspondència amb noies joves que els mantinguessin alta la moral als seus soldats. Eren les "madrines de guerra", figura especialment popular a la zona nacional. La Falange va impulsar entre els seus militar l'idea de que es tractava d'un deure patriòtic.

Les "madrines" escrivien llargues cartes amb paraules amables y de bon humor, en les quals manifestaven la seva admiració y els hi asseguraven que estaven ben a prop de la victòria i frissaven per que arribés el dia en el que es poguessin veure. En molts casos van acabar amb un relació amorosa i inclús amb boda. Apareixien, en revistes y premsa, anuncis de soldats sol·licitant una "madrina" per intercanviar cartes. Amb freqüència un mateix soldat es cartejava amb varies (inclús amb les dels seus companys).

LA FIGURA DE "LAS MADRINAS" DURANT LA GUERRA:

A la zona dels republicans la figura de la "madrina" no estava tant estesa. Un milicià, sense possibilitats de comunicació amb la seva família, escrivia a les dones de les oficines de la SIA (organització d'orientació anarquista per al suport als combatents, orfes, etc.) una carta en la qual es pot llegir "En mi vida de hombre libre había llegado a figurarme que un día podría implorar con tan ahínco como lo haría ahora, una caridad de consuelo [...] Envidio la suerte de los otros que reciben, y esperan correspondencia con interés indescriptible."



Carta d'un combatent nacional enviada a la seva "madrina" en data de 8/11/1939.

Durant la Guerra no solament s'enviaven aquest tipus de cartes, sinó també

les cartes de mares i familiars trencats pel dolor i la por al saber que el seu fill, pare o germà estava a la presó. Aquestes famílies de presos s'instal·laven al voltant dels centres de reclusió, especialment en alguns Batallons de Treballadors, per estar prop dels seus éssers estimats.

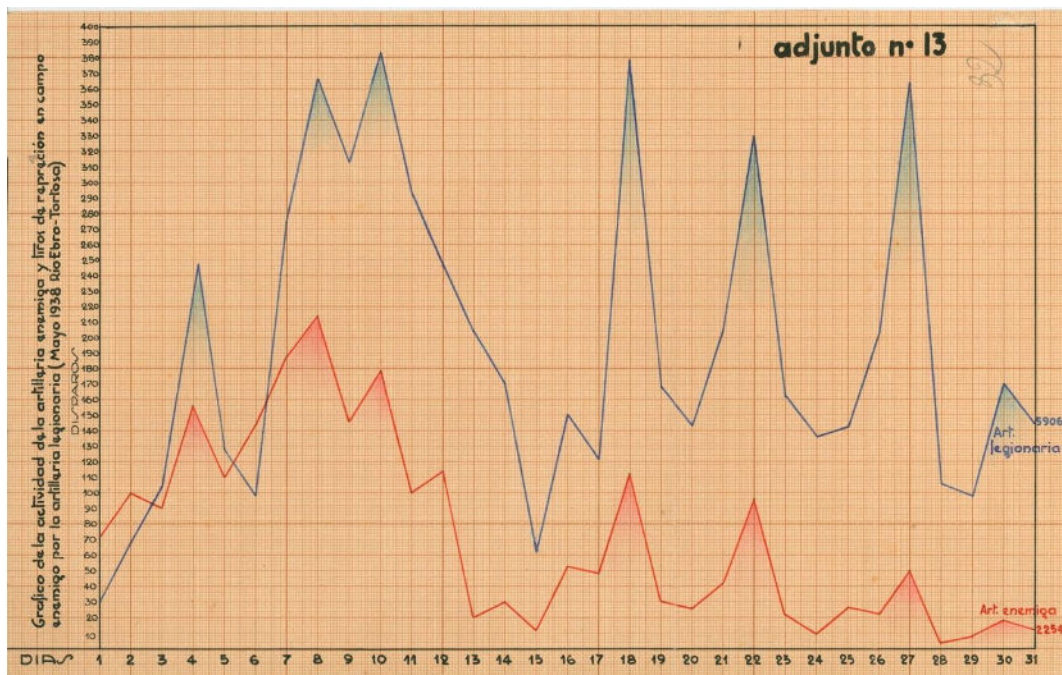
Altres vegades, les mateixes famílies (les dones solament) es posaven a treballar a la cuina o a netejar per als reclusos i així poder menjar. En aquesta carta, el reclús explica que va ser necessari d'evacuar a aquelles famílies per "escasez de víveres".

Les cartes que escrivien els soldats, no solament anaven dirigides a familiars i estimades. Per exemple les bodegues *Osborne* van ser destinatàries en gran freqüència, de peticions per a obsequis... El 2003 es podia llegir al *Magazine* de *El Mundo*, "Los negocios de los Osborne recibieron un gran impulso durante la Guerra Civil Española. Las guerres, según parece, estimulan el consumo de vino, en definitiva, el consumo de vida".

El vi i l'escriptura eren sens dubte recursos terapèutics per pair la duresa dels moments

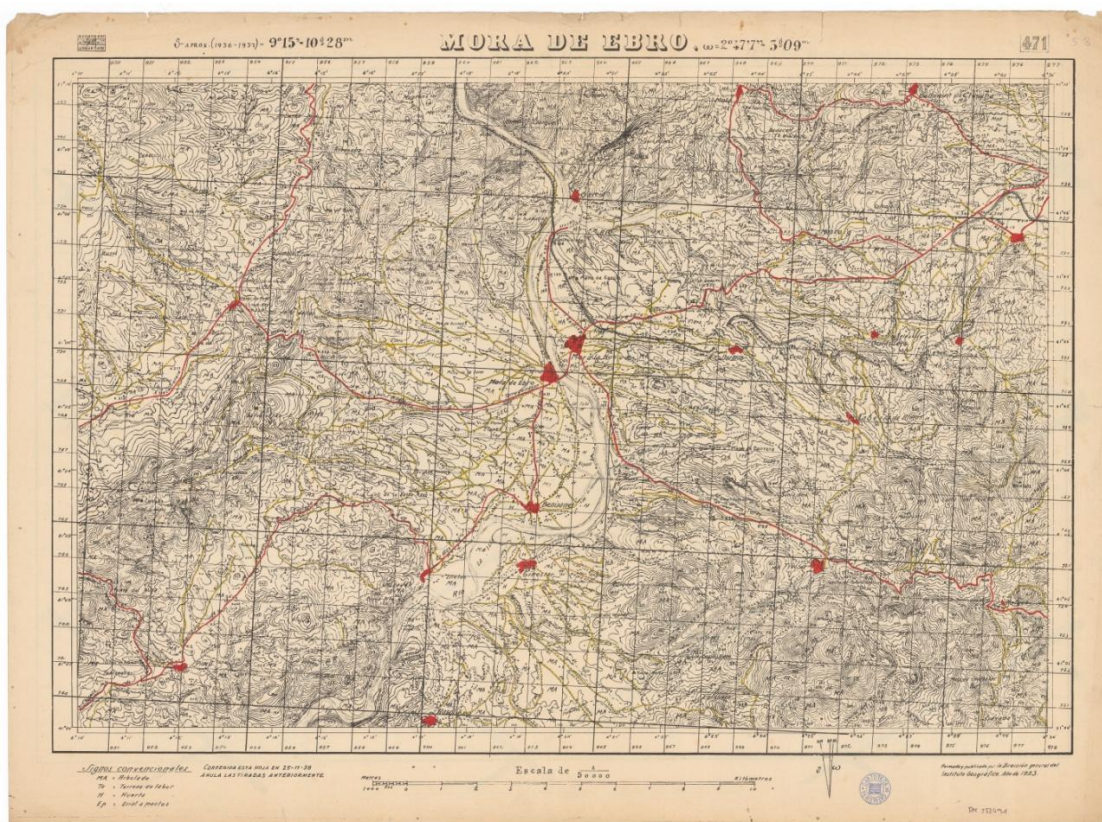
ANNEX III: Fons Fotogràfic: Guerra i postguerra a les nostres terres

Estadística sobre l'armament d'un i l'altre bàndol:



BLAU: franquistes ROIG: republicans

Mapa cartogràfic de Móra d'Ebre l'any 1945



SUPUESTOS APROBADOS.-
Mod. n.º P-8

ADOPTADO	PRESUPUESTO	OBSERVACIONES
0	472.853,86	✓ Localidad adoptada
0	481.975,51	✓ " "
	39.166,50	✓ " "
	15.000,00	✓ no habilitada
	731.562,87	✓ Localidad adoptada
	491.047,26	✓ " "
	2.193.137,79	✓ Anulada
	83.827,23	✓ Localidad adoptada
	2.164.632,66	✓ No independiente pto. adms.
	3.049.809,99	✓ " " pto. adms.
	2.347,65	✓ Localidad adoptada

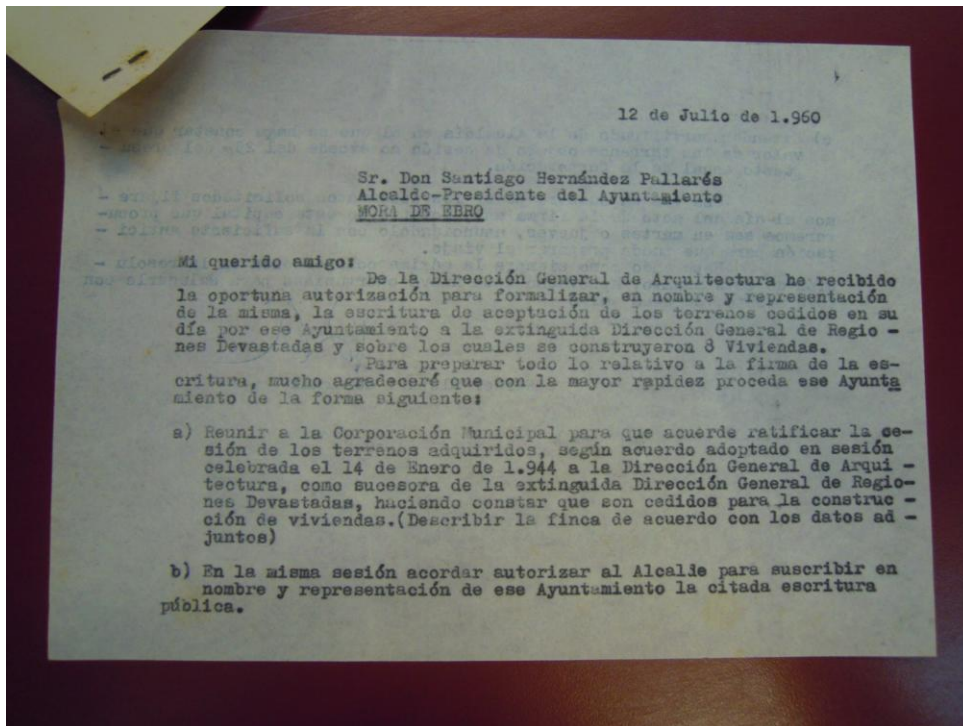
Pressupostos aprovats a Móra d'Ebre per a la reconstrucció dels edificis afectats a la població. Document original extret de l'Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre (Tortosa).

- Fitxa on es pot veure totes les obres que estaven previstes realitzar a la població de Móra d'Ebre. Detall de l'arquitecte que les va fer, el pressupost estimat, l'aprovació en junta d'aquest i la data d'inici i finalització de cada obra en qüestió.

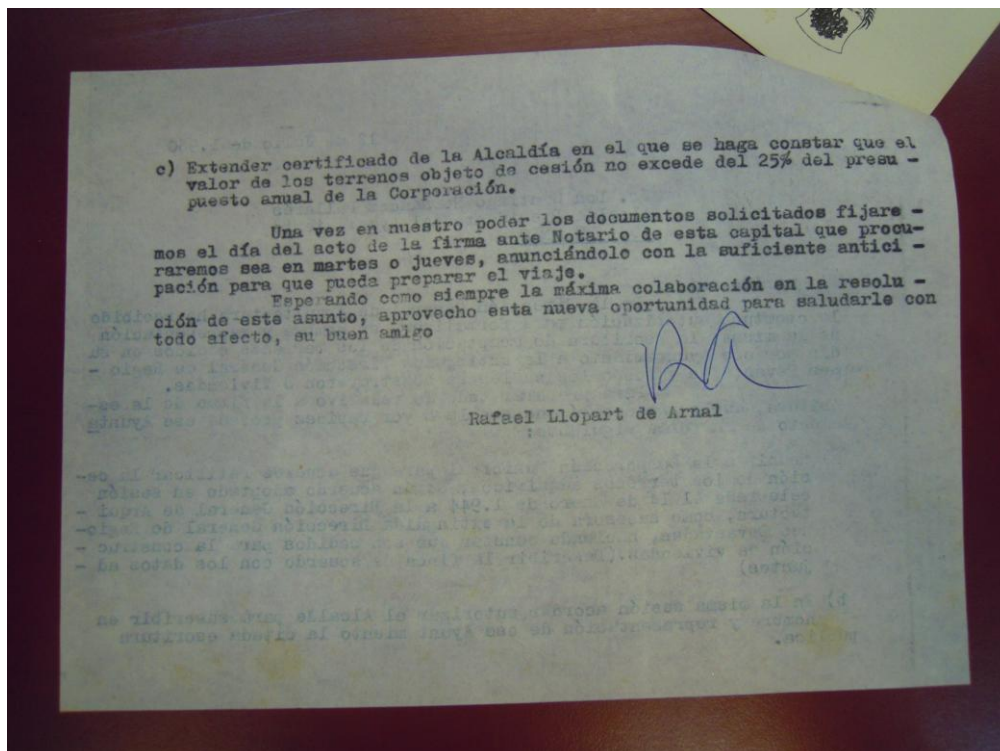
DIRECCIÓN GENERAL DE REGIONES DEVASTADAS
OFICINA DE PROYECTOS DE TORTOSA.-
Localidad MÓRA DE EBRE.-
PRESUPUESTOS APROBADOS.-
Mod. n.º P-8

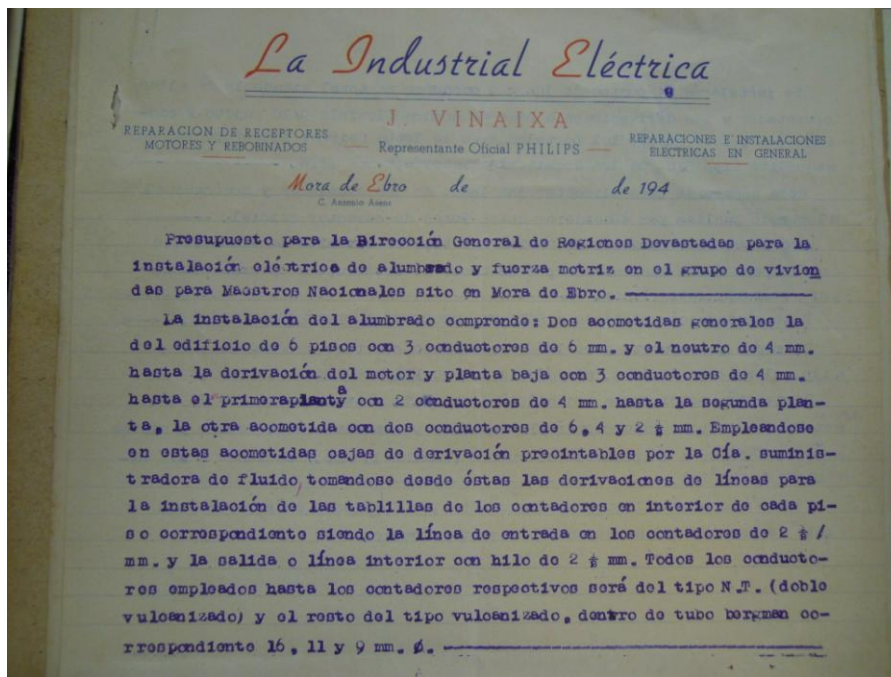
ARQUITECTO Sr.

EDIFICIOS PROYECTADOS	EN ESTUDIO	FECHA DE INICIO	FECHA DE FIN	APROBADO	PRESUPUESTO	OBSERVACIONES
Desembore				15-11-40	472.853,86	✓ Localidad adoptada
Habilitación viviendas.				15-11-40	481.975,51	✓ " "
Reparación Puente				19-8-41	39.166,50	✓ " "
Rep. Convento R. del S. Corazón.				21-5-43	15.000,00	✓ no habilitada
Grupo Escolar				29-9-44	731.562,87	✓ Localidad adoptada
Viviendas para Maestros				14-3-47	491.047,26	✓ " "
Casa Cuartel Guardia Civil				29-10-48	2.193.137,79	✓ Anulada
Mure contención calle San Valentín.				6-3-53	83.827,23	✓ Localidad adoptada
Recons. Iglesia Parroquial				20-2-53	2.164.632,66	✓ No independiente pto. adms.
Cuartel Guardia Civil				16-6-53	3.049.809,99	✓ " " pto. adms.
Ad. mure contención c/ S. Valentín				18-12-53	2.347,65	✓ Localidad adoptada

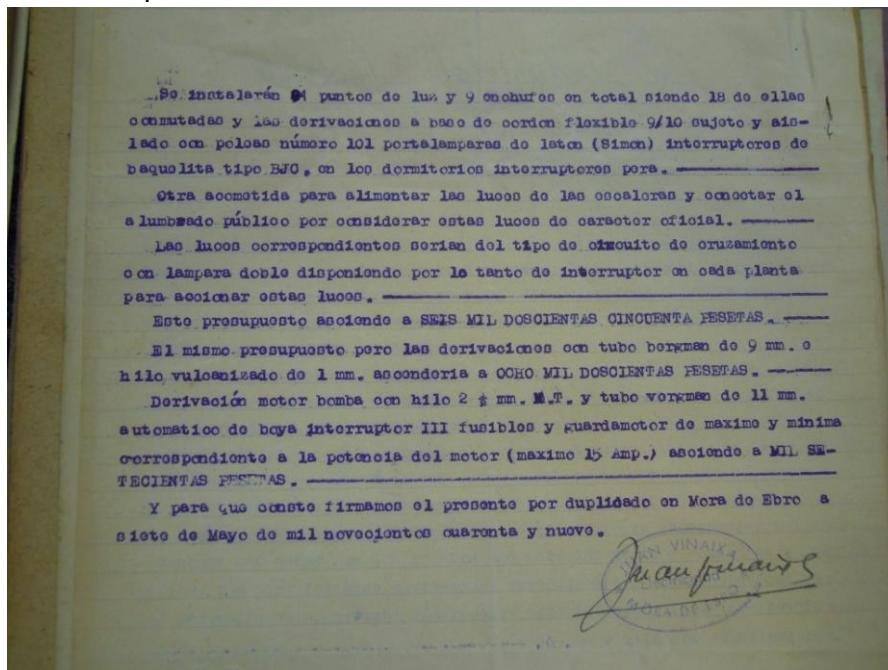


- Una mostra de les moltes cartes que s'enviaven entre l'Alcalde de Móra d'Ebre i els responsables de les Regions Devastades per explicar l'avenç de les obres, els pressupostos, els materials i tot el referent a això.





- "...instalación eléctrica de alumbrado y fuerza motriz en el grupo de viviendas para maestros Nacionales en Mora de Ebro." Una de les moltes factures que les empreses que col·laboraven amb la reconstrucció del poble redactaven a màquina i la enviaven a la Direcció Nacional de Regions Devastades.
- "... SIS MIL DOSCIENTAS CINQUENTA PESETAS." Fou el preu final a pagar a J. Vinaixa pels serveis d'enllumenat (entre d'altres) prestats a la SNRDR en l'edifici per als mestres a Móra d'Ebre.



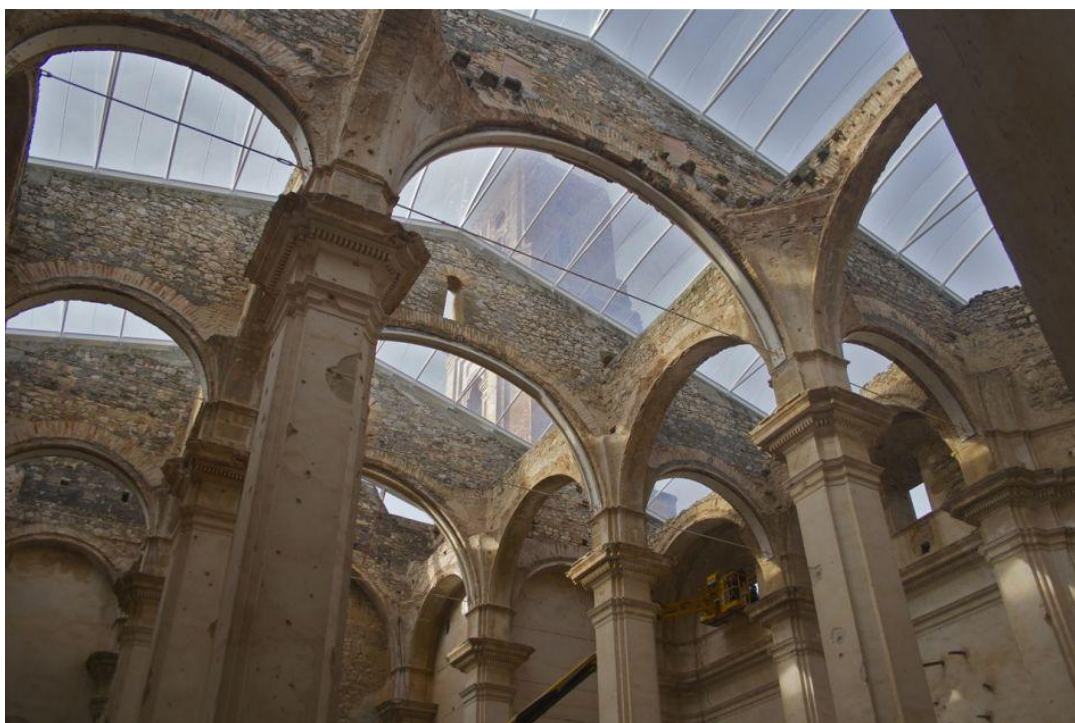
ANNEX IV: UN EXEMPLE DE DEVASTACIÓ: CORBERA D'EBRE

La destrucció de Corbera d'Ebre

Si algun poble simbolitza el dolor provocat per la batalla de l'Ebre, aquest poble és Corbera d'Ebre. Ubicat dalt d'un turó, en el centre del front de guerra, avui els carrers i cases en runes del Poble Vell són un testimoni mut de la violència i de les brutals conseqüències de la guerra. Corbera d'Ebre posseïa el 1938 una població propera als 2.500 habitants. Abans de l'inici de la batalla de l'Ebre, abans que l'aviació alemanya i l'artilleria de Franco devastessin el poble, tres de cada quatre veïns havien abandonat la seva llar, s'havien desplaçat darrera les línies franquistes, en direcció a Caspe, o s'havien amagat en masos propers al poble.

El matí del 26 de juliol de 1938, soldats de la XIII Brigada Internacional de la 35 Divisió republicana entraven a Corbera d'Ebre després de breus combats amb les forces franquistes que la defensaven.

Els dies 25, 26, 27 i 28 de juliol Corbera fou bombardejada per la Legió Còndor alemanya. El 15 d'agost, un terç de les vivendes havien patit els efectes de les bombes. La situació es va tornar dramàtica el setembre arran de l'atac massiu



de l'artilleria franquista durant una de les contraofensives que pretenien trencar la línia republicana.

Els republicans van mantenir el poble fins el 4 de setembre quan va tornar a caure en mans de l'exèrcit franquista. Durant aquest període, el poble fou arrasat. Un cop acabada la guerra, i a mesura que va anar augmentar la degradació del poble vell, els veïns es van traslladar poc a poc a la part baixa del poble, al voltant de la carretera N-420. D'aquesta manera, i a excepció d'altres pobles de la zona que van ser completament reconstruïts, les runes de desenes de cases abandonades del poble vell es van convertir en un símbol de la batalla.

El conjunt va estar declarat Lloc Històric protegit per la Generalitat de Catalunya l'any 1992. Ha esdevingut un monument a la Pau i lloc de visita obligada per a qui vulgui conèixer els desastres de la guerra.

L'edifici més característic del Poble Vell és l'església de Sant Pere i la plaça que hi ha al seu davant. Des d'aquesta plaça es pot contemplar una magnífica panoràmica de les serres de Cavalls i Pàndols, una dels principals escenaris de la batalla de l'Ebre.

L'Abecedari de Llibertat

L'any 1995, un grup de persones van instal·lar al Poble Vell l'Abecedari de la Llibertat, un conjunt de 28 obres artístiques, la majoria escultures, que pretenen fomentar els valors de la pau, la justícia i la repulsa de les guerres i les confrontacions bèl·liques. Dos anys més tard, diversos escriptors i poetes van escriure un text que acompanyava cada una de les escultures.

El Testimoni

Extracte d'un article d'Andreu Caralt al Diari de Tarragona el 20 d'agost de 2007 amb diversos membres del Patronat del Poble Vell de Corbera d'Ebre sobre la situació del poble durant la batalla de l'Ebre.

Abans de la guerra civil, a Corbera d'Ebre hi vivien 2.000 persones, el doble que a l'actualitat. Durant la seva primera ocupació per part de Franco a l'abril de 1938, molts veïns, compromesos amb la causa republicana, van fugir a

l'altra banda de l'Ebre. Al juliol, i amb l'inici de la batalla de l'Ebre, un altre grup de veïns ho va fer en direcció a Casp, lluny del front.

Els dies 25, 26, 27 i 28 de juliol Corbera fou bombardejada per l'aviació alemanya. «Els veïns que encara hi vivien es refugiaren a les masies», explica al Diari el membre del Patronat del Poble Vell, Juan Antonio. «I els que no ho podien fer, nens i vells, s'amagaven com podien dins el poble», afegeix. El 15 d'agost, un terç de les vivendes havien patit els efectes de les bombes.



La situació es tornaria dramàtica al setembre, arran de l'atac massiu de l'artilleria franquista durant la contraofensiva per trencar la línia republicana. Els veïns, un cop silenciats els fusells, van tornar al seu poble. «Misèria, gana, malalties, cases ensorrades i cadàvers que no es van retirar fins a dos anys després», apunta el membre del Patronat, Joaquim Clua. «Els camps de conreu estaven sembrats de projectils, i la gent, per sobreviure, va haver 'd'anar a la metralla', és a dir, a recollir-ne el que podien per vendre-ho com a ferro». «Els nens es vestien amb roba dels soldats i com a sandàlies utilitzaven les seves cartutxeres», afegeix. Els veïns, en definitiva, van tornar a les seves cases mig ensorrades, però també se'n van construir de noves, a la carretera, on avui és el centre del nucli urbà.

ANNEX V: MISSATGES ENVIATS I REBUTS

label:sarahorta.95@hotmail.com

Suprimir etiqueta

Pintores Tarragona Compara Presupuestos Gratis. - www.precioypresupuesto.com/ - Las Mejores Emp

Necessito informació per al meu Treball de Recerca

Recibidos x sarahorta.95@hotmail.com x

Sara Alcoverro Rel sarahorta.95@hotmail.com 25 feb ☆

para cere

Bona tarda,

Em dic Sara i estic estudiant a l'IES Julio Antonio de Móra d'Ebre. Estic fent el meu Treball de Recerca que porta per títol: "La postguerra a Móra d'Ebre" i m'interessaria molt que hem poguéssiu donar informació sobre aquest tema: plànols anteriors i posteriors a la guerra, informació sobre Móra d'Ebre en la posguerra, fotografies, etc. Qualsevol cosa sobre el tema em servirà.

Per no fer-lo molt extens, he decidit de acotar la meua recerca des del 1939 fins al 1945. També he anat a l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre, on m'han proporcionat força informació. Si és necessari venir a Flix per veure el centre o qualsevol cosa, ho faré encantada.

Espero una prompta resposta i moltes gràcies per la vostra col·laboració,

CERE cere@riberadebre.org a través de hotmail.com 28 feb ☆

para Sara

Traducir mensaje Desactivar para: catalán x

Missatge enviat el 25 de febrer al CERE per cerca d'informació complementaria al meu treball de recerca.

Suprimir etiqueta

CERE cere@riberadebre.org a través de hotmail.com 28 feb ☆

para Sara

Traducir mensaje Desactivar para: catalán x

Bon dia Sara,

He preguntat als membres de la Junta Directiva del Centre D'Estudis i em diuen que sobre la postguerra a Móra d'Ebre hi ha publicat el llibre El Patronat Treig-Montagut a Móra d'Ebre, que va guanyar el premi Bladé i Desumvila l'any 1997, probablement aquest llibre estarà a la biblioteca de Móra d'Ebre. Al marge d'aquesta publicació no hi ha res més. Seria bo que et posessis en contacte amb l'Associació La Riuada.

Salutacions cordials,

Yolanda Català
Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre

Haz clic aquí para [Responder](#) o [Reenviar](#).

Missatge de resposta del CERE rebut el 28 de febrer en detriment del missatge enviat el 25 de febrer sol·licitant informació.